

VU Research Portal

Theorie en beginsel. R.J. Dam en zijn controverse met H.J.Pos.

Noordegraaf, J.

1991

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Noordegraaf, J. (1991). *Theorie en beginsel. R.J. Dam en zijn controverse met H.J.Pos.* (Cahiers voor Taalkunde; No. 4). Stichting Neerlandistiek VU.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

THEORIE EN BEGINSEL

R.J. Dam en zijn controverse met H.J. Pos

Jan Noordegraaf

Stichting Neerlandistiek VU

Amsterdam 1991

Cahiers voor taalkunde 4

Inhoud

1. De controverse tussen R.J. Dam en H.J. Pos
 - 1.1. Inleiding
 - 1.2. H.J. Pos en R.J. Dam
 - 1.2.1. H.J. Pos (1898-1955)
 - 1.2.2. R.J. Dam (1896-1945)
 - 1.3. Dam versus Pos
 - 1.4. Verantwoording tekstuutgave
2. R.J. Dam, Bezwaarschrift tegen den Hoogleraar Dr. H.J. Pos

A. Algemeene beschouwingen

1. Negatie der Openbaring
2. Critisch Uitgangspunt
3. De Waarheid
4. Materiaal en Theorie
5. Het "theoretisch kennen" en de "practische realiteit"
6. "Gelten" en "Wirt"

B. Beschouwingen meer in het bijzonder de taalkunde rakende

1. De oorsprong van het oorspronkelijke in de taal
2. Taalorde
3. Taalvloek en taalverandering
4. De realiteit van de taal en hare normen

Literatuuropgave

3. Twee brieven
 - 3.0. Inleidende opmerking
 - 3.1. R.J. Dam aan Curatoren van de Vrije Universiteit
 - 3.2. H.J. Pos aan Dr. B.A. van Proosdij

Literatuur

Summary

Vooraf

Gedeelten van deze tekst werden gepresenteerd in lezingen die gehouden werden op de TIN-dag te Utrecht, 19 januari 1991, en op het IV. Internationales Kolloquium *Interpretation und Rekonstruktion* (Veranstaltet vom *SGdS* und dem Romanischen Seminar der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Organisation: Klaus D. Dutz, Gerda Haßler), dat op 17 en 18 september 1991 plaatsvond te Halle/Saale (BRD).

Het College van Bestuur van de Vrije Universiteit ben ik erkentelijk voor de toestemming de archiefstukken integraal te publiceren. Voor het totstandkomen van dit cahier ben ik dank verschuldigd aan Joke Burger, Louise Cornelis en Ton Klijnsmit alsmede aan de heer R.H.M. van Kinschot van de afdeling Oud Archief bij het Bureau Post- en Archiefzaken van de Vrije Universiteit. Aan Peter Derkx dank ik enkele verhelderende observaties.

1. De controverse tussen R.J. Dam en H.J. Pos

Op dat ogenblik verscheen Pos in de deuropening. Hij wrong zich tussen de stoelen door naar de kathedr, zonder om zich heen te kijken. Het geroezemoes zakte onmiddellijk weg. Toen hij meteen vlugge stap achter de kathedr sprong en zijnhoed naast zich legde, was het volkomen stil. In de stilte klonk de zachte klik van de deur, die in het slot werd getrokken. Hij schikte zijn papieren, hief zijn hoofd op en begon te praten. Hij sprak luid en zonder modulatie. Zijn ogen keken over de doodstil luisterende studenten heen, in de ruimte achter hen.

J.J. Voskuil, *Bij nader inzien*, I (Amsterdam 1963), p. 271

1.1. Inleiding

In januari 1932 ontvingen Curatoren van de Vrije Universiteit te Amsterdam van Dr. R.J. Dam (1896-1945), classicus te Kampen en oud-alumnus van de Vrije Universiteit, een bezwaarschrift tegen Dr. H.J. Pos (1898-1955), die vanaf 1924 aan die universiteit verbonden was als hoogleraar postklassiek Latijn en Grieks, algemene taalwetenschap en encyclopedie van de filologie. In zijn vijftien pagina's tellende stuk betoogde Dam dat de algemeen-wijsgerige en in het bijzonder taalfilosofische opvattingen en methoden van Pos niet strookten met de calvinistische beginselen zoals die naar zijn mening aan de Vrije Universiteit dienden te worden uitgedragen. Hij liet dat zien door passages uit vier werken van Pos, nl. diens beide dissertaties (1922, 1923), de inaugurele rede (1924) en de *Inleiding tot de taalwetenschap* (1926), te confronteren met beproefd gereformeerd gedachtengoed. Dam achtte het zijn dure plicht om "on-Calvinistische leeringen, zoo die in den boezem der Vrije Universiteit worden voorgedragen, met alle kracht te bekampen". Deze "gansch andere beginselen" van Pos zouden, "zegevierend, de Vrije Universiteit te gronde [...] richten". Zijn bezwaarschrift had als doel aan Curatoren een principiële uitspraak te ontlokken "omtrent de daarin gewraakte leer".

Dam ontving eind februari 1932 een bevestiging van de ontvangst van zijn schrijven. "De stukken zijn bij Curatoren in overweging, welke overweging uiteraard wel eenigen tijd zal vorderen", werd hem bericht.¹ Curatoren stuurden Pos een afschrift van Dams stuk en vroegen hem daarop te reageren. In een onderhoud met de toenmalige voorzitter van Curatoren, Mr. Th. Heemskerk, zegde Pos dat toe. Half juli 1932 evenwel diende Pos zijn ontslag in als hoogleraar aan de Vrije Universiteit, omdat hij benoemd was tot hoogleraar theoretische wijsbegeerte en geschiedenis der wijsbegeerte aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam als opvolger van Tjitze de Boer (1866-1942). In Pos' ontslagbrief vinden we geen verwijzing naar de door Dam ingediende bezwaren. Een reactie op Dams bezwaarschrift hebben Curatoren nooit van Pos ontvangen: misschien kon hij de door Dam geopperde bezwaren moeilijk weerleggen of "meende hij zich die moeite te kunnen besparen, nu zijn vertrek van de VU aanstaande was?" (Langeveld 1990: 43-44). Hoe dit ook zij, Curatoren berichtten Dam op 27 oktober 1932, dat door "het vertrek van prof. Pos naar elders" voor hen de reden vervallen was "om verder in dezen iets te doen".²

Of er in later jaren tussen Dam en Pos nog contact is geweest, heb ik niet onderzocht. In

¹ Vrije Universiteit, Archief College van Curatoren, Correspondentie 1932 126 t/m 216, stuk nr. 32, 23-2-1932

² Vrije Universiteit, Archief College van Curatoren, Correspondentie 1932 126 t/m 216, stuk nr. 171, 27-10-1932.

ieder geval vond de strijd tegen het fascisme hen beiden aan dezelfde kant. Dam, in de Tweede Wereldoorlog actief in de illegaliteit heeft zich, "met vele van zijn geestverwanten, onderscheiden door onwrikbaarheid, moed en doodsverachting", zo schreef Pos in 1954 over zijn oud-studiegenoot. Op 10 april 1945 werd Dam door de Duitsers gefusilleerd. Pos, voor de oorlog omstreden als voorzitter van het bekende Comité van Waakzaamheid van anti-nationaal-socialistische intellectuelen, werd bijna drie jaren achtereen als gijzelaar geïnterneerd in achtereenvolgens Buchenwald, Haaren en Sint Michielsgestel, totdat hij eind september 1943 om gezondheidsredenen uit deze gijzeling werd ontslagen.

In de jaren 1936-1955 speelde H.J. Pos een belangrijke rol in het Nederlandse intellectuele leven. Als taalkundige wordt hij op grond van een aantal programmatische publikaties uit de jaren dertig veelal gerelateerd aan het Praagse structuralisme. Zijn taalkundige geschriften uit de jaren twintig hebben tot voor kort maar in bescheiden mate aandacht gekregen. Inmiddels hebben we de beschikking over onder meer de studies van Daalder (1990, 1991) en van Salverda (1990, 1991). Aan de nog betrekkelijk schaarse literatuur over Pos' "vroege" taalkundige geschriften zou ik nu het niet eerder gepubliceerde bezwaarschrift van Dam uit 1932 willen toevoegen, en wel hierom. Het is bij mijn weten namelijk in dit geschrift dat Pos' beide proefschriften, *Logik der Sprachwissenschaft* (1922) en *Kritische Studien über philologische Methode* (1923), en de inaugurele rede over *Algemeene taalwetenschap en subjectiviteit* (1924) samen met de in dialoogvorm gestelde *Inleiding tot de taalwetenschap* (1926) voor het eerst in onderlinge samenhang en vanuit één vast beginsel kritisch zijn gezien. Het is wellicht instructief ook de analyse van Dam in de huidige wetenschappelijke discussie over Pos' vroege taalkundige werk te betrekken, al maakt Dams invalshoek, zijn gerichtheid op een specifieke dimensie van het werk van Pos, zijn stuk niet direct voor een ieder gemakkelijk toegankelijk. Bepaalde aspecten van Dams opvattingen hoop ik elders te belichten. De bedoeling van de voorliggende uitgave is in hoofdzaak van documentaire aard: de tekst van Dams bezwaarschrift zelf ter beschikking te stellen. Daarbij kan worden opgemerkt, dat de inhoud ervan zeker voor een deel teruggaat op eerdere studies van Dam, en wel voornamelijk op de onvoltooid gebleven dissertatie waaraan hij in de jaren 1926-28 onder leiding van Pos heeft gewerkt. Het volgende moge dienen ter situering van en als inleiding op Dams bezwaarschrift.

1.2. H.J. Pos en R.J. Dam

1.2.1. H.J. Pos (1898-1955)

Hendrik Josephus Pos bezocht in Amsterdam het Gereformeerd Gymnasium, waar in 1915 eindexamen alpha en beta aflegde. Vervolgens studeerde hij klassieke talen aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, waar in het bijzonder de colleges van de classicus en filosoof Jan Woltjer (1849-1917) hem boeiden. Na zijn doctoraalexamen in 1920 zette Pos zijn studies voort in het buitenland. Hij studeerde in Heidelberg bij de neokantiaan Heinrich Rickert (1893-1936) en in Freiburg im Breisgau, waar hij de colleges volgde van Edmund Husserl (1859-1938), de grondlegger van de moderne fenomenologische methode. In 1923-24 studeerde hij in Parijs.³

In de zomer van 1921 promoveerde hij te Heidelberg tot doctor in de wijsbegeerte met het proefschrift *Zur Logik der Sprachwissenschaft*, een verhandeling over "die unentbehrlichen

³ Diverse aspecten van Pos leven en werk zijn belicht in Daalder & Noordegraaf 1990. Peter Derkx (Culemborg) heeft een dissertatie over Pos in voorbereiding.

Grundvoraussetzungen der Sprachwissenschaft", die in 1922 in druk verscheen. Echter, om benoemd te kunnen worden in de nog steeds niet vervulde vacature-J. Woltjer in de sectie klassieke letteren van de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte van de Vrije Universiteit diende Pos op een klassiek onderwerp gepromoveerd te zijn. Hij begon daarom aan een taalkundige analyse van geschriften van de kerkvader P. Orosius, maar kwam uit op een studie van het wezen van teksten en tekstbegrip. Deze verschuiving van "Blickpunt im Gang der Arbeit" (Pos 1923: vii) heeft duidelijk sporen nagelaten in de tekst. Er was blijkbaar geen tijd om het boek bij te werken tot een meer geacheverde studie. Zo promoveerde Pos voor de tweede maal: op 9 juli 1923 verkreeg hij aan de Vrije Universiteit cum laude de graad van doctor in de letteren en wijsbegeerte op het proefschrift *Kritische Studien über philologische Methode* (1923). Op 30 mei 1924 aanvaardde hij het hoogleraarsambt postklassiek Latijn en Grieks, algemene taalwetenschap en encyclopedie van de filologie aan de Vrije Universiteit met een rede getiteld *Algemeene Taalwetenschap en Subjectiviteit*. In deze rede ontbrak, anders dan aan de VU gebruikelijk was, het godsdienstig element volledig. Curatoren wezen hem erop, dat het een vereiste was "[...] dat het verband tusschen het gereformeerde beginsel en de taalwetenschap in het oog worde gehouden". Pos verklaarde evenwel dat dit ook zijn overtuiging was (Langeveld 1990: 33).

In 1926 koos Pos in de zogeheten kwestie-Geelkerken ("het spreken van de slang") de kant van de vernieuwingsgezinde stroming binnen de Gereformeerde Kerken, wat hem op een slepend conflict met de VU-bestuurderen kwam te staan. De vrees werd uitgesproken dat Pos nooit kennis had genomen van het essentiële der gereformeerde beginselen. De zaak werd in 1929 formeel afgesloten, maar bij de VU-achterban bleef het wantrouwen tegen Pos bestaan.

In 1932 ging Pos over naar de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam, waar hij tot zijn overlijden hoogleraar in de wijsbegeerte was. In diezelfde periode ontwikkelde hij tevens een indrukwekkende activiteit als maatschappelijk geëngageerd intellectueel. Bekend is zijn rol als voorzitter van het vooroorlogse Comité van Waakzaamheid (1936-39).

Zoals eerder opgemerkt, wordt Pos als taalkundige veelal in verband gebracht met het structuralisme, met name in de Praagse variant ervan. De *Cours de linguistique générale* uit 1916 van Ferdinand de Saussure (1857-1913), waarmee de structuralistische taalkunde veelal geacht wordt begonnen te zijn, wordt door Pos voor het eerst vermeld in zijn *Inleiding in de taalwetenschap* (1926). Het is merkwaardig, maar wel waarschijnlijk dat hij het boek begin jaren twintig nog niet kende (cf. Salverda 1990: 97).⁴ Op het bekende, in 1928 te Den Haag gehouden eerste internationale linguïstencongres werden structuralistische opvattingen uitgedragen door de leden van de Praagse kring. Ook Pos was daar aanwezig en het is duidelijk dat hij het werk van verscheidene prominente structuralisten ging volgen en "dat hij contacten met sommigen van hen aanknoopte" (Daalder 1990: 103).

In Pos' studietijd werd de linguïstiek nog voor een belangrijk deel bepaald door de opvattingen van de neogrammatici, Duitse taalkundigen die het primaat van de historische taalstudie hadden geponeerd. Vanouds hadden de klassieke filologen zich kritisch opgesteld tegenover deze stroming. Ook Pos' leermeester Jan Woltjer zette zich af tegen het invloedrijke

⁴ De eerste Nederlandse bespreking van de *Cours* was, voorzover mij bekend, die door de Groningse neerlandicus Albert Kluyver (1858-1938) in *Museum* 24 (1917), kol. 153-156. De tweede druk van de *Cours* (1922) werd door Kluyver in *Museum* 31 (1923), kol. 57-59 besproken. Jac. van Ginneken, die zich in zijn *Als ons moedertaalonderwijs ooit gezond wil worden* (Nijmegen 1917, 12) al over de *Cours* had uitgelaten, gaf in 1926 naar aanleiding van de tweede druk (1922) van de *Cours* dit werk Saussure de volgende beoordeling mee: "Sehr ungleich von Wert. Neben tiefen Einblicken in das Leben der Sprache, dilettantische Freisinnigkeiten" (*Indogermanisches Jahrbuch* 10.37).

boek *Prinzipien der Sprachgeschichte* van Hermann Paul (1846-1921) uit 1880, dat in 1920 voor de vijfde maal in druk verscheen. In een van zijn stellingen toegevoegd aan zijn tweede dissertatie (1923) sprak Pos zich uit tegen Paul, wiens gelijkstelling van "Sprachgeschichte" en "Sprachwissenschaft" hij bekritiseerde als een positivistische begrenzing van het gebied der taalwetenschap (zie ook Pos 1922: 14).

Nu was Pos niet de enige in Nederland die de nadruk legde op de prioriteit van de "systematische methode" boven de historische benadering. In 1903 had de taalkundige J.M. Hoogvliet (1860-1924) dat al gedaan in zijn *Lingua*, een werk dat Pos verscheidene malen citeert. Als in 1922 bij voorbeeld de neerlandicus en anglist Etsko Kruisinga (1875-1944) pleit voor het goed recht van een ahistorische benadering van taal, voelt hij zich schatplichtig niet aan De Saussure, maar aan een andere traditie, waarmee hij in zijn studiejaren vertrouwd was geraakt: die van Wilhelm von Humboldt (1767-1835), H. Steinthal (1823-1899) en F.N. Finck (1867-1910). Kruisinga "traced the trend of scholars to accord greater prominence to the living language to Humboldt's emphasis on language as an energiea", zegt Van Essen (1983: 100). Het is een punt dat ik hier niet verder kan uitwerken, maar dat Pos op een gegeven moment "op natuurlijke wijze" (Salverda 1990: 98) aansloot bij het functionele structuralisme van de Praagse school, kan te maken hebben gehad met een zekere wederzijdse affiliatie met de door Pos zo bewonderde Wilhelm von Humboldt. Met Von Humboldt bereikte volgens Pos de algemene taalkunde van de negentiende eeuw haar hoogtepunt. In het voorjaar van 1930 behandelde hij op zijn college *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues* (1836). In zijn inaugurele rede van 1924 had Pos al opgemerkt:

De 18de eeuw bracht nieuwe belangstelling voor het natuurlijke, gemeenschappelijke enerzijds en voor de rijkdom der differentiëring anderzijds. De taalwetenschap, steeds beïnvloed door de ideeën van de tijd, kwamen beide tendenzen zeer ten goede. Met het zoeken naar de algemene, wetmatige grondslag der verscheidenheid ging gepaard een vinden van steeds grilliger concreetheid van structuur. Juist in een tijd van schematiserend rationalisme kwamen Herders "Ideeën (sic) [zur Philosophie der Geschichte der Menschheit (1784-1791)]" en Humboldts "Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues" [1836] uit.

In zijn colleges algemene taalwetenschap werkt hij dat laatste wat breder uit (zie voor het volgende Noordegraaf 1990: 161 sqq.). Gemeenschappelijk met J.G. Herder (1744-1803) heeft Wilhelm von Humboldt tegen de oudere rationalistische taalopvattingen de zgn. organische beschouwing gesteld. Wat organisch precies is, laat zich niet zo makkelijk formuleren; in ieder geval staat het haaks op "verstandelijke scheidingen" als taal en gedachte, gedachte en zaak. "De Fransche rationalisten hadden woord en zaak tegenover elkaar gesteld als niets met elkaar te maken hebbend en door menselijke willekeur op elkaar betrokken", noteert Pos. De organische beschouwing tracht en een ander met elkaar te verbinden, ja uit elkaar af te leiden. Humboldt stelt: men moet het denkbeeld geheel prijsgeven, "dat de taal van dat wat ze uitdrukt kan worden afgezonderd". M.i. neemt Pos hiermee afstand van logicistische taalbeschouwingen, d.w.z., hij is van mening dat de taal niet gereduceerd kan worden tot een "logisches Gebilde".

In aansluiting hierop gaat Pos in op de onderscheiding langue-parole bij in De Saussure's *Cours*. Het commentaar van Pos: men krijgt de indruk, "dat hier Humboldts inzichten zijn overgenomen en dat de toevoeging, dat taal en spraak twee zijn, weinig nieuws brengt, daar ze juist niet apart behandeld worden, maar op zekere punten samengaan". Elders spreekt Pos over "[l]a distinction entre le système de la langue et l'activité de la parole, établie par Humboldt et de

Saussure". Wellicht is dit een van de overwegingen die de aanleiding hebben gevormd voor de notitie die we in een van zijn dictaten vinden: "Lijn Humboldt-Herder loopt door tot De Saussure-Bally-Secheyay" (cf. Noordegraaf 1990: 173).

Men kan niet zeggen, dat Ferdinand de Saussure's (1857-1913) *Cours* in de ons ter beschikking staande collegedictaten van Pos een prominente plaats inneemt. Wordt in de aantekeningen voor het colloquium algemene taalwetenschap in 1928-29 Saussure slechts getypeerd met het trefwoord "statische methode", in de aantekeningen in hetzelfde schrift voor de cursus 1927-28 vinden we onder het hoofd "School van Genève": "Stichter is *Ferdinand de Saussure* †1912 (sic); waarvan uitg. *Cours de linguistique générale*, 1922". Gewezen wordt op het onderscheid tussen synchrone en diachrone methode en tussen langue en parole. Na nog een tweetal citaten uit de *Cours* gaat Pos dan over tot de bespreking van werk van de Geneefse taalkundigen Charles Bally (1865-1947), Saussure's opvolger, en van diens jongere collega Albert Secheyay (1870-1946). Aan Saussure komt hij in het college 1931-32 niet toe.⁵ Met een echte structuralistische promotor had Dam, dunkt me, nog niet te maken.

1.2.2. R.J. Dam (1896-1945)

Hij zou het verdienen, dat iemand een boek over hem schrijft

H.J. Pos over R.J. Dam in 1954

Net als Pos was Roelf Jan Dam, na het eindexamen gymnasium in Arnhem te hebben afgelegd, in 1915 aan de VU klassieke talen gaan studeren. Gezien het kleine aantal studenten en het feit dat beiden lid werden van het dispuut Rostra, lag het voor de hand dat er ook nauw persoonlijk contact tussen beiden was. Zo werkte hij in zijn eerste studiejaar veel samen met Pos. Echte vriendschap zou daaruit echter niet ontstaan, want daarvoor lagen vanaf het begin hun levensovertuigingen te ver uiteen. "Dam had uitgesproken principes, vooral op het gebied van zijn klassieke studie, politiek en godsdienst, die hij met grote vaardigheid wist te verdedigen [...]. Op het gebied van beginselen wist hij niet van een compromis; hij was, wat men zou kunnen noemen, een steil Calvinist", zo typeerde Dams vriend en collega Dr. P.A. Jongsma hem eens (Klamer 1957: 13). In 1922 deed Dam doctoraal examen en werd leraar klassieke talen, eerst in Kampen en daarna in Zutphen. Vanaf 1930 was hij rector van het Gereformeerd Gymnasium te Kampen. In 1930 ook promoveerde hij cum laude aan de Rijksuniversiteit te Utrecht bij H. Wagenvoort op een proefschrift getiteld *De Analogia. Observationes in Varronem grammaticamque Romanorum*. Het was zijn tweede dissertatie: in de jaren 1926-1928 had hij gewerkt aan een proefschrift waarvan Pos beoogd promotor was. Na

⁵ Aan literatuur bij zijn artikel "Taal" in het *Encyclopaedisch handboek van het moderne denken* (II, Arnhem 1931, 434-439) vermeldt Pos in de eerste plaats werken van Otto Jespersen, dan o.a. Joseph Vendryes (1875-1960), Wilhelm Wundt (1832-1920), Wilhelm von Humboldt, Karl Bühler (1879-1963), Franz Nikolaus Finck, Carry van Bruggen (1881-1932, schrijfster van *Hedendaagsch Fetischisme* uit 1925) en Jan Marius Hoogvliet - maar niet de *Cours* (1916) of Bloomfield's *Introduction to the Study of Language* (1914).

diens uiteindelijke afwijzing van Dams taalbeschouwing was in de VU-letterenfaculteit het voorstel gedaan om de promotie onder leiding van een andere hoogleraar te laten doorgaan, maar dat had Dam geweigerd, omdat hij die niet als deskundig beschouwde. De door Dam in november 1928 bij de literaire faculteit van de VU tegen Pos ingediende klacht, werd terzijde gelegd.

Begin 1932 diende Dam bij de VU opnieuw een klacht in tegen Pos. In een begeleidend schrijven (zie 3.1.) beklemtoonde hij dat zijn bezwaarschrift niet voortkwam uit rancune in verband met zijn mislukte promotie bij Pos, die hem tenslotte twee jaar had gekost, maar slechts uit principiële motieven. Men zal Dam in deze op zijn woord moeten geloven, maar anderzijds lijkt me dat er inhoudelijk zeker een relatie is tussen het proefschrift uit de jaren twintig en het bezwaarschrift uit 1932.

In de jaren 1934-38 publiceerde Dam in het weekblad *De Reformatie* een aantal artikelen waarin hij zich uitsprak tegen de door de 'Kollewijnianen' voorgestane spellingvereenvoudiging. Van Dams eerste dissertatie via het bezwaarschrift tegen Pos loopt de lijn door ook naar deze artikelen. Het lijkt me nl. dat in de ogen van Dam ook de spellingvereenvoudiging begrepen kan worden als uitvloeisel van "de satanische strekking" van de taalwetenschap sedert 1816. Het jaar 1816 markeert het verschijnen van Franz Bopp (1791-1867), *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache*, een boek waarmee men vroeger wel het tijdperk van de "echt wetenschappelijke" taalkunde liet beginnen. De taalkunde die de negentiende eeuw gedomineerd heeft, de historisch-vergelijkende taalwetenschap, is voor een belangrijk deel gericht geweest op klank- en vormleer. Dat heeft geleid tot een opvatting die men wel het primaat van de taalvorm heeft genoemd en die ook in het structuralisme is terug te vinden. De uitspraak 'taal is klank', verdedigd door de beweging rond het tijdschrift *Taal en Letteren*, waarin R.A. Kollewijn (1857-1942) anno 1891 zijn vereenvoudigingsvoorstellen voor het eerst aan het grote publiek voorlegde, is een uitvloeisel van deze gedachte (cf. Noordegraaf 1991). Het is dit adagium dat Dam als "grondstelling der (overigens niet zeer diepzinnige) Kollewijniaansche taalbeschouwing" zag.

J.A. Daman, secretaris en kroniekschrijver van de Vereniging tot vereenvoudiging van onze spelling, noemde Dam "een ongewoon tegenstander", die "in het weekblad *De Reformatie* van 4 Mei 1934 betoogde (...) dat tussen de 'naturalistische' school van Kollewijn en hem en zijn geloofsgenoten 'het woord van God' stond". J. Wille (1881-1964), hoogleraar Nederlands aan de Vrije Universiteit, had die uitspraak van Dam "scherp geformuleerd, maar juist" genoemd; hij had er overigens wel aan toegevoegd: "mits men het goed verstaan wil".

Op zoek naar medestanders en leden voor de Nationale Vereniging voor Orde en Eenheid in de Schrijftaal schreef Wille in september 1934 aan de secretaris ervan, drs. Hendrik Arnold Höweler (1899-1976): "Aan Dr. Dam van Kampen heb ik ook gedacht; hij is vol belangstelling voor deze zaak, [...] hij kent ook de diepere gronden. Maar één bezwaar: hij is verschrikkelijk lastig, en drijft soms te veel door". Wille kon het weten, want als hoogleraar aan de VU was hij op de hoogte van de wijze waarop Dam opkwam voor wat in zijn ogen juist was.

Zoals men bij Dam verwachten kon, herleidde hij de spellingcontroverse niet tot kwesties van efficiency of taalonderwijs, maar tot een zaak van beginselen. De nieuwe taalbeginselen waar de Kollewijners zich op beriepen, kwamen voort uit algemene beginselen, en het was "voor ons, Calvinisten, plicht ook dezen geest te beproeven, of hij uit God is" (cf. Noordegraaf 1992). Dat was altijd al Dams standpunt geweest, ook bij het werk aan zijn VU-dissertatie.

1.3. Dam versus Pos

Toen Pos in 1924 hoogleraar werd, had Dam hem geadviseerd deze positie niet te aanvaarden, omdat hij niet in staat zou zijn het calvinistische onderwijs te geven dat aan de VU gewenst was. Toch leek bij het werken aan de dissertatie de geestelijke afstand tussen beide oud-dispuutsgenoten in eerste instantie niet onoverkomelijk, zoals uit de in het Archief-Pos bewaarde brieven van Dam wel blijkt. In de studententijd zullen beiden frequent over elkaars onderling afwijkende standpunten hebben gediscussieerd, zonder dat dit tot een breuk heeft geleid. De consequenties van hun meningsverschillen eind jaren twintig bleken aanzienlijk ernstiger te zijn.

In mei 1926 liet Dam vanuit Zutphen aan Pos weten – hij spreekt hem aan als "oud-commilitio", een reminiscentie aan hun gemeenschappelijke studietijd – dat hij begonnen was aan het schrijven van een dissertatie op taalkundig terrein; hij wilde aan de VU promoveren. Hoewel hij beseftte dat er tussen hem en Pos duidelijke levensbeschouwelijke verschillen bestonden, die "eenige moeilijkheid" zouden kunnen veroorzaken, aarzelde hij niet, Pos als promotor te vragen. Deze heeft vrij snel en in positieve zin op Dams verzoek gereageerd.⁶

Wat Dam voor ogen stond, was het geven van enkele karakteristieken van de tegenwoordige "naturalistische" zoals hij dat noemde, taalopvattingen, punten als de oorsprong van de taal, taalwet, zinsdefinitie, taalnorm. In een brief van 29 mei 1926 geeft Dam een eerste aanzet:

Dat er een zeer nauw verband bestaat tusschen de taalbeschouwingen van [Wilhelm von] Humboldt, [Jacob] Grimm [1785-1863] etc. en die van neo-grammatici, taalpsychologen en taalsociologen, m.a.w. dat er een nieuwe richting in de taalwetenschap heerscht sinds een eeuw [...] wordt, naar ik meen, algemeen toegegeven. Nu was mijn doel het karakter van die richting na te gaan, meer in haar eenheid dan in haar verscheidenheid, en dat staande op den bodem van mijn Calvinistisch beginsel. Dat doel zal de band moeten vormen tusschen de diverse onderwerpen.

Een kritische toetsing dus van moderne taalopvattingen vanuit een calvinistisch standpunt, dat was wat Dam voor ogen stond.

In de zojuist genoemde brief geeft Dam tevens een overzicht van zijn taalkundige lectuur en vraagt Pos om verdere suggesties met betrekking tot literatuur inzake "het verband tussen de filosofie en de taalkundige ideeën".⁷ In de aantekeningen in de marge van de brief noteerde Pos een aantal namen, waaronder die van de Deense anglist Otto Jespersen (1860-1943), wiens kritiek op het klassieke rededelensysteem in zijn *The Philosophy of Grammar* uit 1924 in Pos' *Inleiding* (1926) de nodige sporen heeft nagelaten (cf. Desmet & Swiggers 1990: 128n). Niet

⁶ De brieven van Dam aan Pos waarop ik het vervolg van het betoog op baseer, bevinden zich in het Archief-Pos op de Universiteitsbibliotheek Amsterdam. Men zie daartoe Boon 1989.

⁷ Dams lectuur omvatte naast 'classics' van Heymann Steinthal, Hermann Paul, Wilhelm Wundt en Georg Curtius (1820-1885), ook werken van tijdgenoten als Jac. van Ginneken, C.G.N. de Voofs (1873-1955) en Otto Jespersen, en uiteraard ook de geschriften van J. Woltjer en H.J. Pos.

vermeld worden overigens namen en werken van de Amerikaan Leonard Bloomfield (1887-1949), de auteur van *An Introduction to the Study of Language* (1914) of die van de Zwitser Ferdinand de Saussure, auteur van de later zo befaamde *Cours de linguistique générale* (1916).

Tussen de brieven van Dam bevindt zich een schema, gedateerd 10 juli 1926, met de onderwerpen die behandeld zullen worden. Het proefschrift valt in vier delen uiteen: deel één betreft "Oorsprong en eerste splitsing"; deel twee heeft als titel "De taal" en behandelt achtereenvolgens karakter van de taal, wetten en normen, pluriformiteit (o.a. wereldtaal) en de onderscheiden taalelementen (klanken, woorden, grammatica). Deel drie gaat over de verandering der taal; daarin worden moderne opvattingen geconfronteerd met de calvinistische opvatting, die Gods leiding in de taalgeschiedenis beklemtoont. Deel vier, ten slotte, behandelt de verhouding tussen linguïstiek en filologie. Het eerste hoofdstuk van deel twee, over het karakter van de taal, bevat een opsomming van wat taal vooral niet is: geen *energeia* [tegen Von Humboldt dus - JN], geen verzameling gewoonten, niet een hogere vorm van diergeluiden; en verandering is geen wezenstrek van taal, poneert Dam. Verandering is abnormaal, poneert hij dan in hoofdstuk twee. Taal is logisch van karakter en heeft een reëel bestaan.

In oktober 1926 bericht Dam dat hij Pos' *Logik der Sprachwissenschaft* herlezen heeft. Het sprak hem meer aan dan bij zijn eerste lectuur drie jaar daarvoor.

Op meer dan één punt trof me een verrassende overeenkomst van standpunt, b.v. waar het het normatieve karakter der taal raakt en de bestrijding van het psychologisme. Elders, het spreekt vanzelf, lopen onze wegen ver uiteen. Het ligt in mijn bedoeling het te herlezen en dan zal ik gaarne tot scherpe bepaling van 't wederzijds principe, een paar punten door je opgehelderd zien.

In het najaar van 1927 klaagt Dam dat hij weinig tijd voor studie heeft, maar hij bericht tevens dat het overzicht over "de gewraakte oorsprongstheorieën" [vermoedelijk deel I] ongeveer klaar is. Hoofdstuk een wordt in november verwacht. Begin februari 1928 ontvangt Pos dan een aantal paragrafen "van de tweede helft" van het proefschrift: "die over den *aard* der taal, taal - *logica*, taalnorm, *schrijft*, *wereldtaal*; taalverwantschap; omvang v/h begrip *taal*". Bijgevoegd was een kleine, in beperkte kring gehouden voordracht over de relatie tussen taalkunde en filologie, die nog omgewerkt moest worden [deel IV?]. Dam schrijft, dat hij hoopt aan het einde van de zomervakantie klaar te zijn. In de marge van de brief noteert Pos niet alleen de Saussuriaanse termen "langue-parole", maar ook: "Oct.-Nov. '28 promoveren".

Kritische lectuur van deze stukken moet Pos echter tot een negatieve conclusie gebracht hebben: hij kon deze concept-hoofdstukken wetenschappelijk gezien niet voor zijn verantwoording nemen. Verder overleggen leek hem zinloos. Dam constateert in een brief van 13 april 1928 dat "de principes waaruit wij leven en werken" zozeer tegen elkaar indruisen dat ze "tot zelfs de stijl van ieder onzer ongenietbaar maken voor de ander". Toch, na twee jaar intensieve studie en met een salarisverhoging op basis van de doctorsgraad in zicht, hecht hij er blijkbaar aan, op dit proefschrift te promoveren en hij streeft naar een pragmatische oplossing. Hij stelt voor "toon en stijl van het geschrift geheel voor mijnen rekening te laten en je te bepalen tot – zeer op prijs gestelde – aanwijzingen van leemtes en fouten in het betoog, voor zoover die op mijn standpunt zijn te erkennen". Veel tijd wil hij van Pos daarvoor niet vragen.

Uit brieven van augustus 1928 blijkt overigens dat hij inmiddels veiligheidshalve aan een ander proefschrift begonnen is.

"Wat het proefschrift beheerscht, ook in methode en stijl, is het Calvinistisch beginsel, *zoals ik dit versta*. Daarvan wordt niets wezenlijks gewijzigd", schrijft hij Pos op 14 augustus 1928. Dam vraagt om concrete voorstellen tot wijziging, maar waarschuwt dat hij geen veranderingen zal aanbrengen "die het karakter van 't geschrevene en den heelen opzet vernietigen. Zie je in een onderhoud geen heil, gegeven ons beider standpunt, doe het me dan weten". Pos moet afwijzend gereageerd hebben en zo werd de breuk tussen hen een feit.

Een deel van Dams eerste proefschrift ging over de oorsprong van de taal. In zijn dissertatie wilde Dam ingaan op het ontstaan van de talen, en daarbij grote betekenis toekennen aan de Babylonische spraakverwarring. Dam wenste de behandeling van het wetenschappelijk probleem van de oorsprong van de taal geheel te baseren op de gegevens van het Oude Testament als de enig zekere grondslag waarover wij beschikken. De Babylonische spraakverwarring was een van zijn voornaamste uitgangspunten; ja, hij ging verder en betoogde, dat God in het paradijs met Adam en Eva Hebreuws (of Aramees) moest gesproken hebben, en omdat zij die taal van nature niet konden kennen, hen daarom eerst moest onderwezen hebben, zo herinnert zich Dams Utrechtse promotor Dr. H. Wagenvoort, die eraan toevoegt: "Ik kon begrijpen dat deze dingen, al waren ze voor Dam simpel en vanzelfsprekend, voor collega Pos moeilijk te verteren waren, aangezien de Bijbel nu eenmaal niet als wetenschappelijk handboek bedoeld is" (cf. Klamer 1957: 22-23). Het gaat me nu hierom: waarom een stuk over taaloorsprong in een dissertatie over de ontwikkelingen in een eeuw taalwetenschap? Ideeën over taaloorsprong functioneren vaak als indicatie van wat als het wezen van de taal wordt gezien. Welnu, zegt Dam in een van zijn latere artikelen, het spreken van de mens was oorspronkelijk een 'Abbild' van het spreken van God. Dat wil zeggen: alle taal is uit God. De taalkundige die een kloppende theorie weet te formuleren, verzint niet zelf iets, maar brengt slechts een systeem aan het licht dat door God in de taal is neergelegd. Terwijl Pos meent dat "de theorie der taal alleen bij de grammaticci en niet in de taal zelf is", stelt Dam onomwonden: "alle orde in de taal is uit God".

In een latere terugblik op het conflict schetste Pos hun botsing in de volgende woorden:

In 1924 werd ik hoogleraar aan de Vrije Universiteit. Dam schreef me, dat hij mij gelukwensde, maar dat hij, mijn denkbeelden kennend, er zeker van was, dat wij in botsing zouden geraken. Dit werd bewaarheid in 1926, toen Dam me kwam spreken over een dissertatie, waarin hij dacht positie te nemen tegenover de nieuwere taalwetenschap, meer inzonderheid tegenover haar satanische strekking sedert 1816. Enige maanden later zond hij me een eerste stuk toe. Het was fel-geladen: [Jac.] van Ginneken [1877-1945] heette daar "een zoet-fluitende vogelaar", van hem werd met een R.I.P. afscheid genomen (hij heeft nog twintig jaar daarna geleefd). Ik eiste: methode, discipline, indaling in de theorieën van de grote beoefenaren der linguïstiek. Dam stelde voorop: de antithese, de kennis uit de Openbaring. Er was geen verstandhouding mogelijk. (cf. 3.2.)

Het komt me voor dat Dam een pregnante vorm beoefend heeft van wat men later wel *God's Truth* linguïstiek heeft genoemd, hier een wel zeer specifiek ingekleurde vorm van psychologisch

realisme (cf. Seuren 1990: 94). In dit verband verbaast het niet dat Dam in 1932 zijn tegenstander als nominalist afficheerde.

Hij was er zeker van, dat wij in botsing zouden geraken, zo gaf Pos de strekking van Dams brief uit 1924 weer. In zijn brief die het bezwaarschrift tegen Pos vergezelde (zie 3.1.), legde Dam expliciet het verband tussen het werk aan zijn proefschrift en het ingediende bezwaarschrift. Hij merkt op, dat hij reeds vaak met Pos van gedachten heeft gewisseld, "doch de principia botsten steeds". Hij vervolgt: "En daarom reeds geruimen tijd besloten Dr. Pos' beginselen niet ongemoeid te laten, heeft de ondergeteekende, die onder zijn auspiciën promoveeren zou in het jaar 1928, opzettelijk vóór de promotie de vraag gesteld aan Dr. Pos, waar toch wel in diens oeuvre het Calvinistisch beginsel was te vinden". Pos gaf daarop een zeer markante uiteenzetting, die hij echter niet schriftelijk wilde vastleggen.

Wat Dam in zijn proefschrift wilde doen, was de taalkundige stromingen van zijn tijd toetsen aan calvinistische principes. We zouden het zou kunnen formuleren: Dam achtte het zijn plicht van de algemene beginselen waaruit die stromingen voortkwamen de "geest te beproeven, of hij uit God is". Achteraf kunnen we constateren dat zijn studie in de jaren 1926-28 een goede exercitie is geweest voor zijn bezwaarschrift tegen Pos.

1.4. Verantwoording tekstuitleg

In hoofdstuk 2 volgt nu de tekst van Dams ongepubliceerd gebleven bezwaarschrift tegen Pos. Het vijftien pagina's tellende typoscript bevindt zich, met de bijbehorende brief van Dam, in het Archief van het College van Curatoren van de Vrije Universiteit (Correspondentie 1932, 1 t/m 125, stuk nr. 12). Merk op dat vanaf blad twee tot en met dertien de naam van Pos telkens met de hand is ingevuld, op een daartoe tevoren open gelaten plaats.

Een eenvoudige werkuitleg als deze kent onvermijdelijk beperkingen. Van lopend commentaar is afgezien. Wat de tekst van Dam betreft: de typografie ervan is aangepast aan modernere conventies, onder meer waar het de indeling in alinea's betreft. Onderstrepingen in de lopende tekst van het origineel zijn cursief afgedrukt. Waar in het typoscript een nieuw blad begint, is dat aangegeven door een cursief cijfer tussen vierkante haken. Wat verder in de tekst tussen vierkante haken staat, is door mij toegevoegd. Waar nodig zijn door Dam geciteerde passages gecorrigeerd en van een vindplaats voorzien, terwijl enkele evidente typefouten en vergissingen stilzwijgend zijn verbeterd. De lijst van de door Dam geciteerde literatuur is van mijn hand; in de meeste gevallen was de door hem gebruikte editie te achterhalen. De titel van het stuk is ook door mij toegevoegd.

2. Bezwaarschrift tegen den Hoogleraar Dr. H.J. Pos

R.J. Dam

[1] Het is mij een veeljarige, steeds dieper gewortelde overtuiging, dat door de algemeen-wijsgeerige en in het bijzonder de taalfilosofische opvattingen en methoden van den Hoogleraar Dr. H.J. Pos het levensbeginsel der Vrije Universiteit wordt bedreigd. Het geldt hier nl. niet incidenteele en licht te verbeteren of herroepen uitlatingen, maar een gedachten-complex of liever denkrichting, welke met het Calvinisme, naar 't me voorkomt, op geenerlei wijze is te vereenigen. Om deze ernstige klacht toe te lichten putten we uit verschillende geschriften van dezen Hoogleraar:

1. Zur Logik der Sprachwissenschaft, Heidelberg 1922 (geciteerd als "Log.")
2. Kritische Studien über philologische Methode, Heidelberg 1923 ("Krit. St.")
3. Algemeene Taalwetenschap en Subjectiviteit, Amsterdam 1924 ("Alg. T.") en
4. Inleiding tot de Taalwetenschap, Haarlem 1926 ("Inleid.").

We handelen over:

- A. Algemeene Beschouwingen;
- B. Beschouwingen, meer in het bijzonder de taalwetenschap rakend.

A. Algemeene beschouwingen

1. *Negatie der Openbaring*

Welbewust weigert Dr. Pos zijne wetenschappelijke en wijsgeerige ideeën te baseeren op de Openbaring. Geen wereldbeschouwing wenscht hij aan zijn studiën ten grondslag te leggen; geenerlei metaphysisch of dogmatisch gezichtspunt voert hij in. Dat hij blijkens methode en zelfgetuigenis zich verwant gevoelt aan de Phaenomenologen, is hiermede volkomen in overeenstemming (Log. 8,9; Krit. St. VI en VIII). Daarom laat hij dan ook (Log. 45) op een uiteenzetting over de taalidee, waarover beneden op p. 12 wordt gehandeld, deze woorden volgen: "Es ist nicht einzusehen, weshalb der Vorwurf metaphysischer Orientierung die obigen Ausführungen treffen sollte natürlich sind die notwendigen Voraussetzungen für die Sprachwissenschaft nicht in einer transzendenten Sphäre zu suchen". Vgl. ook o.c. p. 26 regel 4 en 5. Log. 99 heet het uitdrukkelijk, dat met transcendente of metaphysische begrippen in de taaltheorie (hier ongeveer = taalfilosofie) niets ware aan te vangen. Dat dit niet uitsluitend het taalwetenschappelijk bedrijf raakt, bewijst Krit. St. 4 en 5:

von einem "Heranbringen" irgendwelcher "Philosophie" kann nicht die Rede sein. Wir täten dann gut, uns von vornherein zu einem bestimmten System und einer bestimmten Richtung zu bekennen und uns auf diese festzulegen. – Wir wollen die Sache selbst reden lassen. Um ihre Sprache aber zu verstehen, muss man denkend zu Werke gehen. Das ist die einzige, aber auch die Mindestforderung, auf die nicht verzichtet werden kann.

Op p. 62 verklaart hij, haast nog duidelijker, dat systematische filosofie, ook als leer der waarden, putten moet uit de eenig mogelijke bron: de structuur der dingen zelf, zoover die door ervaring en intuïtie den deskundigen vertrouwd geworden zijn. Onmogelijk ook zou hij, zich vasthoudend aan de bijzondere Openbaring, tot de gedachte gekomen zijn, dat een "angeblich okkulte Welt" en de astrologie een "vielleicht voreilig verschlossene Quelle der Erkenntnis" mogen heeten. (Krit. St. 83).

Dit alles spreekt voor zichzelf. Het heeft geen zin hier wijdloopig te gaan betoogen, dat de Calvinist een metaphysisch uitgangspunt gekozen heeft; dat hij, wel verre van zich te vergenoegen met ervaring, denken, intuïtie, het antwoord op de diepste vragen verwacht van de Heilige Schrift en de verlichting des Heiligen Geestes. Deze dingen hebben onder ons immers zoozeer volkomen zekerheid, dat de Vrije Universiteit, raakte deze basis los, al haar bestaansrecht zou verliezen.

Of de verhouding van dezen Hoogleraar tot de Vrije Universiteit dan ook maar bij benadering zuiver is, kan men betwijfelen, als men ziet dat hij van "het probleem der Vrije Universiteit" gewaagt (Alg.T. 36). Alsof deze stichting in haar grondslag en in haar doel niet juist in plaats van het probleem de onaantastbare zekerheid stelde des geloofs.

En zou het predikaat "Vrij" in den naam dezer stichting wel juist gekarakteriseerd liggen in deze perifrased "die waarlijk vrij is en voor het scheppende in den arbeid des geestes plaats laat"?

Ook daar, waar alles onze gedachten onweerstaanbaar trekt tot God, vinden we dezelfde afwijzende houding. Men leze Krit. St. 56/7:

Jedes beliebige Moment im Strom des Werdens ist, nachdem es zum Dasein gelangt ist, durch die Zeit in diesen Unverteilbarkeitszustand geraten, woraus keine Macht der Welt es wieder herausholt. Die Beziehung auf ein diesen statischen Ganzheitsinhalt denkendes absolutes, ideelles Bewusstsein dürfte eine sekundäre sein.

[1a] Immers, zoo het waar is, dat niets van den stroom des levens spoorloos vervloeit, dan is het enkel en alleen door Hem, uit Wiens boek niets is te delgen. Door Zijnen wil slechts beklijft het vluchtige heden. En is het dan naar de Schrift Hem aan te duiden als een "absoluut, ideëel bewustzijn"? Of zoo die woorden niet op Hem doelen, waarop dan wel?

Een inspiratie van God den Heiligen Geest, die den kunstenaar bezielt, wordt verworpen; evenzeer de satanische drijving van de "geestelijke boosheden in de lucht" – waartegen onze strijd immers gaat – : "die Annahme irgendwelcher hinter dem Empirisch-Letzten liegender Substanzen oder Kräfte oder Geistesmächte" nl. wordt als zeer gewaagd gekenschetst (Krit. St. 48).

Is, naar de H. Schrift, heel de historie, in den ruimsten zin, een Kunstwerk Gods, die alles heeft gewrocht om Zijns Zelfswil, een werk, welks plan en idee – hoewel door ons nooit volkomen op te sporen – van eeuwigheid af vaststaat, Dr. Pos acht het

eine verführerische Einseitigkeit, die durch gewisse ästhetisierende und schematisierende Instinkte unseres Verstandes genährt wird, Geschehenes in seiner totalen Fülle als durch bestimmte, fest umgrenzte Ideen Hervorgerufenes, davon Beherrschtes, um ihretwillen nur in die Erscheinung Getretenes sehen zu wollen (Krit. St. 96).

Daartegenover hoore men Groen van Prinsterer (Inleiding Gesch. des Vaderl. par. 1): "Het getuigenis van Christus is de geest der wereldhistorie".

Men is op ééne plaats (de eenige, mij bekend) geneigd aan een Schriftuurlijke stelling te denken en wel bij het aantrekkelijk woord uit Alg. T. (30): "De kracht van den Logos, die boven de wisselende concreetheid der subjectiviteit uit, zich gelden doet, en het kennen bij al die wisseling tot richtsnoer dient, treedt ons hierin te klaarder voor oogen". Toch zou men, naar ik meen, den schrijver misverstaan door hier den Logos van Joh. 1, die God was van de beginne en bij God, te zoeken. Zelf verwijst hij in dit verband naar J. Woltjer, De wetenschap van den logos (Amsterdam, 1891), waar, reeds blijkens de spelling, de menschelijke logos wordt bedoeld; al schrijft Dr. Pos in tegenstelling met Woltjer zelf, Logos. Trouwens, nadere beschouwing van dezen zin en zijn omgeving leert spoedig, dat van het goddelijk woord geen sprake kan zijn: dat "gaat" niet "uit" boven de wisselende concreetheid der subjectiviteit, daar het er nimmer in besloten lag; ook is dit eeuwige Woord geen "richtsnoer", dat ons "dient", maar God, die ons verlicht en leidt.[2]

2. *Critisch Uitgangspunt*

Dr. Pos' beschouwingen de kenleer rakende en staande vooral onder den invloed der Phaenomenologen Rickert en Husserl zijn voor het verstaan en waardeeren zijner linguistische denkbeelden van bijzondere beteekenis. Het verwaarloozen van de Openbaringsgegevens voert hem tot een radicaal critisch standpunt. Een filologisch onderzoek zò tot een eind te brengen, dat de mannen van het vak er de technisch beste methode in hervinden, acht hij niet genoeg, zelfs niet verantwoord (Krit. St. 19).

Van zijn eigen onderzoek verklaart hij, dat het "auf einem Boden radikaleren Fragens und Zweifels sich vollzieht, als es für das Zustandekommen der philologischen Einzelarbeit nötig oder gar erforderlich ist". Men neme hiervan nota: Wat noodzakelijke of althans nuttige praemissen zijn voor de vakfilologie wordt voor het critisch standpunt voorwerp van gerechtvaardigden twijfel. Doch èèn van beiden: of die twijfel is gewettigd en de vakfiloloog verlaat zich op een niet te betrouwen intuïtie, of die natuurlijke zekerheid is een door God gewild "gelooven", waaraan de critische filosoof in ziekelijk Grübeln morrelt. Deze houding is niet onduidelijk geteekend in de Inleiding (p. 11/12), waar B, wien des schrijvers inzichten steeds worden in den mond gelegd, zichzelf aldus typeert: "Mijn gewoonte is nu eenmaal bepaalde denkbeelden, waar niemand aan twijfelt, maar ook niemand over denkt, onderste boven te

keeren. Ik heb dan soms de voldoening, dat ze in die nieuwen stand pas rechtop staan."

Geheel deze geesteshouding is, naar 't me voorkomt, niet te vereenigen met het geloof in den eeuwigen Logos, die 's menschen logos draagt en bestraalt. Waartoe die houding voert blijkt uit Dr. Pos' waarheidsbeschouwing.

3. *De Waarheid*

Het laatste objectieve, het eigenlijk objectieve aan de waarheid,

worauf die Darstellung und das Bewusstsein nur hinzielen, das selbst aber darin nicht eingeht, ist im Realen gar nicht zu finden und ein Ideales, soweit unser Bewusstsein sich darauf richtet, ein Konstruiertes, Postuliertes Es ist gleichsam ein unendlich ferner idealer Punkt, dem wir auf der jeweils realen Linie des Forschens und Darstellens zwar zustreben, den wir aber nicht erreichen können.

Aldus Krit. St. 7. Deze schimmige waarheid, ijl ideaal, moge der ongeloofige wetenschap voor oogen zweven en haar bezielen ("Den lieb'ich, der Unmögliches begehrt" zegt Dr. Pos Goethe na [Krit.St. 20]), de Christen, die zich in levensgemeenschap weet met Hem, die de Waarheid is, gaat ook in zijn wetenschappelijk denken uit van de hem geschonken, in hem levende, waarheid. In *Het Modernisme* (A'dam 1871) p. 41 heeft Dr. Kuyper meesterlijk de onwerkelijkheid der idealen van het modernisme doen uitkomen, dat zijn idealen eeuwig najaagt, getroost in de zekerheid ze nooit te zullen bereiken. Waartegenover dan het ideaal des Christens een

volheid van schat (is), waaruit men, met Joannes, genade vóór genade ontvangt. Dan klimt niet gij tot uw ideaal op, maar daalt het in u neder. Dan is het niet de eisch van het goede en ware, maar de eeuwige goedheid, de eeuwige waarheid, de eeuwige schoonheid zelve, die zeggend haar vleugelen over u uitspreidt, en voor het hartstochtelijk en gespannen jagen U reine harmonie, onpeilbaar diepen vrede en eeuwige kalmte schenkt.

Onovertroffen schoon gezegd. Inderdaad, ook het waarheidsideaal is werkelijk geworden in den Christus. De Waarheid rust in het Woord, dat den naar Gods beeld geschapen mensch leert op creatuurlijke wijze iets van haar volheid op te vangen. Ook hier geldt het schoone woord van Jesaja [28 vs 26]: "Zijn God onderricht hem van de wijze". En waar de zonde de kennis heeft vertroebeld, schonk God Zijn uitverkorenen behalve verlichte oogen des verstands in Zijn Woord een nieuwe zuivere begrippen- en gedachtenwereld. Van dit alles vinden we bij Dr. Pos niets.

Hij stelt boven en tegenover het empirische bewustzijn het zgn. transcendentaal bewustzijn, een wezen- en kleurloze constructie.

[D]as Fragmentarische, Beschränkte, Vorübergehende des empirischen, erkennenden Bewusstseins (hat) der Idee nach ein allumfassendes, nicht wegdenkbares, adäquates Erkennen über sich, welches die wahre Wohnstätte aller

von uns mit Mühe und Not ergriffenen Momente, und zugleich die Sicherung, ja der Sinn der Wahrheit selbst ist.

[3] Nader heet het nog van die transcendente subjectiviteit: "So stellt sie sich dar als ein Reich der Ruhe, worin sogar die Differenz des Wahr und Unwahr zum Schweigen gekommen ist" etc. (Krit. St. 101/2).

De Calvinist kent geen rijk van vrede tussen de waarheid en haar tegendeel. Ook zoekt hij den grond en het bestand der waarheid nergens anders dan in God, die hier plaats moet maken voor een fantastisch uitdenksel van Duitse wijsbegeerte.

Ter illustratie van deze beschouwingswijze worde hieraan toegevoegd, dat Dr. Pos, handelend over den litterairen tekst, spreekt van "die Frage, ob es von Sinneszusammenhängen eine An-Sich-Objektivität gibt" (Krit. St. 42). Deze vraag te stellen is reeds ongeloof.

Want God is het, die den mensch leert den samenhang in de schepping te ontwarren, schoon gebrekkig door onze zonde, en in samenhangende, ordelijke gedachten daarvan rekenschap te geven aan zich zelf en anderen, Hem ter eere. In het volgende moge nader worden aangetoond wat aan het bereiken van het ideaal der waarheid, naar dezen gedachtengang, in den weg staat.

4. Materiaal en Theorie

Een van de hoofdgedachten in Dr. Pos' kennistheoretisch credo is deze, dat het materiaal, op zichzelf "denkfremd", zich door de theorie een "Umbildung" moet laten welgevalen. De "eigenlijke" werkelijkheid is dan die, welke door het denken nog niet is aangeraakt. Met instemming gewaagt hij van "Rickerts Bezeichnungen des ursprünglichen ungeformten Materials der Erkenntnis als eines heterogenen Kontinuums und unübersichtlichen Mannigfaltigen" (Log. 33).

Men kan zeggen, dat dit denkbeeld de filosofische en taalwetenschappelijke gedachtenwereld van Dr. Pos beheerscht. Men leze, om slechts eenige plaatsen te noemen, Log. 8, 54, 61, 100, 190; Inl. 19, 63, 212.

Hieruit nu vloeit onmiddellijk voort een depreciatie van die kennis, welke met behulp van begrippen wordt verworven.

"Das Ziel, d.h. die Richtung der Forschung geht darauf aus, den Begriff zu überwinden" etc. volgens Log. 190. Vooral echter in de Inleiding wordt met weinig eerbied gewaagd van de "theorie" (b.v. blz. 19 en 63). Nu valt het niet zoo licht een boven-begrippen-zich-verheffend-kennen zich voor te stellen. Waarom het dan ook te verstaan is, dat Dr. Pos (in overeenstemming met het sub 3 besprokene) geresigneerd erkent, dat "die überbegriffliche Anschauung des Gegenstandes sich nur als Ideal, nicht als Wirklichkeit denken (lässt)" (Zie Log. 191).

Intusschen zal ieder, die de theorie aldus beziet, een modus vivendi moeten zoeken, die hem al te harde botsingen met de praktijk van het wetenschappelijk denken bespaart.

Dr. Pos bedient zich daartoe van den bekenden kunstgreep dier wijsbegeerte, welke, principieel zekere begrippen en waarheden uitbannend, ze om den wille harer onmisbaarheid

tolereert met een methodisch "Als-Ob" (Vaihinger). Een voorbeeld: het bestaan van woorden als afzonderlijke eenheden acht Dr. Pos een schijn (Alg. T. 33), doch in het wetenschappelijk onderzoek is deze "schijn" iets geheel onmisbaars. "Het is als of met het stilstaan van den geest ook de momenten dier bewegelijkheid tot stilstand komen" (a.p.).

Wanneer in de Inleiding de leerling, A, vraagt, of men niet gelooven mag aan onbewuste theorie, die de menschen bij het spreken leidt, doceert B: "Hoogstens mag je je behelpen met aan te nemen, dat het practisch soms toegaat alsof er theorie aan ten grondslag lei" (p. 63). Verdere voorbeelden o.a. p. 99 en vlg. en p. 148; de plaats bevat de volgende passage: "Het is een gevaarlijke voorstelling, alsof woorden uit andere woorden kòmen, toch kunnen we er goed mee werken" [p. 148].

De geringschatting der theorie, naar haar intrinsieke waarde, vindt haar pendant in overschatting van het concrete, welks "Reinheit" en "Erlebniswirklichkeit" gesteld wordt tegenover en boven de vervormende reflectie. De "eigenlijke" werkelijkheid is die, welke door het denken niet is aangeraakt; het concrete is voor het begrip ongrijpbaar en wordt door de theorie nooit in zijn volle zuiverheid en aanschouwelijke levendigheid gevonden. Begripsonderscheidingen worden wel door de concrete werkelijkheid gevorderd, maar zijn zelf de werkelijkheid niet. (Zie Log. 33, 61, 100 vlg.). We zagen reeds, dat B. niets weten wilde van onbewuste theorie, die den mensch bij het spreken ten maatstaf strekken zou: "de kunst is dan juist het practisch werkelijke, dat vóór de theorie ligt, te begrijpen als iets waar niet weer theorie achter ligt" (Inl. 63).

Dit alles nu blijft, gelijk we beneden trachten aan te toonen, geen zaak van theoretische waardering, doch dringt in de praktijk de wetenschapsbeoefening in de richting eener onevenredige belangstelling voor het [4] individueel-concrete. Het valt moeilijk te ontkennen, dat Dr. Pos langs dezen weg op nominalistische paden zich begeeft. De idee immers mist realiteit, schoon het empirisch gegeven naar haar "heenwijst". (Zie o.a. Log. 25, Krit. St. 75, waar als gelijkwaardig worden samengevoegd de begrippen "reflexiv" en "irreale Form".)

Dr. Pos' anti- of adogmatisch en bovendien nominalistisch gezichtspunt is een dubbele verklaring van de door hem toegepaste descriptieve methode, die, hoe onvervangbaar voor bepaalde gebieden, niet verheven mag worden tot den rang van, weliswaar aanvulling behoevende, hoofdmethode der filologie. Zoo althans schijnt Dr. Pos haar te bezien, b.v. Krit. St. 77 vlgg, waar tegenover de overschatting der systematiek, zooals die nog uit Logik zoude blijken, een andere kenvorm wordt aangeprezen, die van de descriptieve synthese en analyse. Van dezen kenvorm heet het dan nader, dat daarvoor "ein anschaulich sich vergegenwärtigendes, subjektiv miterlebendes, verstehendes Bewusstsein, nicht ein rationalisierendes, der unmittelbaren Verwobenheit mit dem Erlebnisstrom entreissendes, objektiven Gesetzen unterstellendes Bedingung ist."

Waar zoo de descriptie wordt nagestreefd, "wird im echten Sinne wissenschaftliche Erkenntnis vom nur so anzugreifenden Objekt getrieben" (Krit. St. 79). Daarnaast, of liever daarbeneden, neemt alle systematiek (nml. van een taalkundig object) een dienende plaats in (81).

Leerzaam voor de kennis der bedoelde descriptie (die we hier behandelen, omdat ze niet slechts het linguïstisch gebied ten object kiest) is o.c. p. 90:

Sie sagt nur das aus, was "vor Augen ist", d.h. Unmittelbares, im Menschenleben Reales, nichts die Anschauung Transzendierendes, wie es die exakte Wissenschaft konstituiert.

Slechts "wat voor oogen is" na te speuren, moge een wetenschap, die God niet erkent, hoogste ideaal zijn, wij begeeren, dat in alle wetenschappelijk duister de lichtbundels zich spreiden van Gods getuigenis.

Wel zullen we ten aanzien van het menselijk geestesleven er ons voor wachten een natuurwetenschappelijke Gesetzmässigkeit te zoeken, maar zonder kennis der door God gestelde normen achten we alle wetenschappelijk streven op dit gebied tot onvruchtbaarheid, zoo niet erger, gedoemd. Toegepast op het psychische voert deze descriptieve methode tot psychologisme. Zonder Wundt geheel te volgen verwerpt Dr. Pos, evenals deze, de zgn. rationaliseerende psychologie, schoon daarin een methodische "kern" erkennend, die hem onmisbaar is; een zekere halfslachtigheid als eerder reeds werd gewraakt (p. 3). Wundt wil nu, gelijk men weet, de psychologie "vrij" houden van de reflectie, van oordeel, dat zij met logische postulaten niets van doen heeft (Die Sprache dl twee⁴ 224 en 522). Hij zelf stelt die gelaakte "Vulgärpsychologie" principieel op ééne lijn met de teleologische natuurverklaring (Die Sprache⁴ dl. één p. 28) en inderdaad, er bestaat grond voor het trekken van die parallel.

Dezelfde Schepper, Wiens alwijze voorzienigheid we in het natuurgebeuren aanbidden, leert ons ook in de psychologie – het lagere uit het hogere verklarend, niet omgekeerd, gelijk Wundts pantheïsme wil! – bij het licht van een door Woord en Geest geleid denken, het schemerig duister op te klaren van wat in de menselijke psyche leeft, werkt en woelt. In die opvattingen van Wundt een verdienste te vinden achten we geheel en al onschriftuurlijk.

Geheel deze kennistheoretische opzet echter is strijdig met onze belijdenis van een God, Die, Formeerder en Onderhouder van al het geschapene, alle dingen draagt door Zijn Woord, den Logos, door Wien alle dingen tezamen bestaan, door Wien den mensch als beelddrager Gods geleerd wordt, zijns Scheppers eeuwige kracht en goddelijkheid te vinden in natuur en historie beide. Het is er zeer ver vandaan, dat de mensch denkend en begrippen vormend zich van de eigenlijke werkelijkheid verwijderen zou. Juist onderscheiding van het ongedifferentieerd hem schijnende, samenvatting van het verspreide onthult hem de wijsheid Gods, al is het pro mensura humana. Ja, geheel de menselijke taal berust op – niet-wetenschappelijke – begripvorming, zoodat zonder begrip of theorie de mensch zou ophouden mensch te zijn. Voor zoover die begrippen zuiver gevormd zijn en die theorie niet dwaalt, beweegt zich de denkende mensch daarmede in een rijk van niet geringer realiteit dan dat der zienlijke dingen. Waar dit ontkend wordt, zijn de fundamenten omgestooten. Om het belang dezer, met elkaar nauw samenhangende, quaestiën zij het mij vergund eenige citaten te ontleenen aan Kuyper, Bavinck en Woltjer.

a. In den Locus de Deo spreekt Dr. Kuyper (tamelijk uitvoerig) twee [5] malen over het nominalisme nl. dl. één 274 vlgg. en dl. drie 61 vlgg. Nadrukkelijk betoogt hij, dat de leer van de ratio ratiocinans – de menselijke ratio scheppend gedacht – alle kennis Gods te loor doet gaan (dl. één 277). Voor den schriftgeloovige is de ratio "ratiocinata", projectie van de Goddelijke ratio op 's menschen wezen (ib).

Indien dan nu in de dingen om ons, species en genera zijn, die reëel bestaan en die hun grond hebben in de ideeënwereld Gods, in Zijn Wezen, als noodzakelijke afspiegeling van het Goddelijk Wezen in Zichzelf, hoe komen wij dan daaraan? Zooals de Nominalist zegt: door opklimming tot de genera? Neen, maar onze geest heeft, omdat we naar het beeld Gods geschapen zijn, met den Geest Gods gemeenschap daardoor bezit onze geest de vatbaarheid om, door God geleerd, in al dat onderscheidene in de wereld, die universalia, die in de species en genera uitkomen, te verstaan (drie 62).

- b. [Dr. H.] Bavinck, Geref. Dogmat. dl. twee [=één] 234 vlg. (de eerste druk dateert van 1895), schrijft:

Indien nu het nominalisme het recht aan zijne zijde heeft, is het met alle wetenschap gedaan. Want één van beide; indien wij de overeenstemmende kenmerken van eene groep van dingen in een begrip en woord kunnen samenvatten, dan geschiedt dit òf zonder grond en vertegenwoordigen die woorden en begrippen geen waarde in de werkelijkheid; òf de dingen gelijken in de werkelijkheid aan elkaar en hebben gemeenschappelijke kenmerken. In dit geval zijn de begrippen echter geen ledige Gedankendinge, maar de som van wezenlijke eigenschappen der dingen, en dus geen nomina maar res. Daarom had dan ook het realisme zonder twijfel gelijk, als het de realiteit der algemeene begrippen aannam

Met de begrippen verwijderen wij ons dus niet van de werkelijkheid, maar naderen haar hoe langer hoe meer (cursiveering van mij).

- c. In 1896 hield Dr. J. Woltjer zijn diep doordachte rede over "Ideëel en Reëel", onlangs herdrukt in de Verzamelde Redevoeringen en Verhandelingen, naar welker pagineering ik citeer. Uitgangspunt is hem een passus uit Hermann Pauls Prinzipien der Sprachgeschichte, waarin o.a. de volgende woorden voorkomen: "Die gemeinsprache ist natürlich erst recht eine abstraction. Sie ist nicht ein complex von realen tatsachen, realen kräften, sondern nichts als eine ideale norm, die angibt, wie gesprochen werden soll." (p. 178).

Paul acht de samenvatting van wat in de taal gebruikelijk is niet-reëel; soorten en klassen zijn niets dan onderscheidingen van het menselijk verstand (Id. & R. p. 223). Daar deze gedachte in enige verwantschapsbetrekking staat met de door Dr. Pos voorgestane leer omtrent strekking en waarde van theorie en begrip in de taalkunde, is Woltjers betoog voor ons doel van bijzonder belang. We beperken ons echter tot een enkele korte aanhaling.

Op pag. 211 zet Woltjer uiteen, dat de tegenstelling tusschen ideëel & reëel die is van het archetypische tot het ectypische, wijl in de natuur ideeën zijn en worden uitgewerkt.

Daarmede vervalt echter terstond de grond voor de bewering, dat dit zoogenaamd reëele, het objectieve en ectypische, dus een hooger soort realiteit zou zijn, dan het ideëele; het is integendeel eene afgeleide realiteit en kan als zoodanig niet anders dan lager zijn in vergelijking met het oorspronkelijke.

De mensch is de mikrokosmos, de wereld in 't klein, inzooverre hij naar zijne idee alles wat in de wereld buiten hem is, tot onderstelling heeft van zijn bestaan, maar hij is meer dan mikrokosmos, in zooverre hij is van Gods geslacht, geschapen naar Zijn beeld.

Dit karakter van den mensch geeft ons den sleutel tot de verklaring van den oorsprong zijner kennis door begrippen en ideeën (p. 216).

Zoo bestaat dan het ideëele in de eerste plaats als de eeuwige gedachten Gods, in de tweede plaats geobjectiveerd, ectypisch, in den kosmos en in den mensch als uitwerking van het scheppingsplan; in de derde plaats in den geest van het menschelijk geslacht, dat de geobjectiveerde ideeën kan kennen. (Zie p. 218).

Tot Paul terugkeerend verklaart Woltjer eindelijk: "Alle denken, en dus ook alle onderzoek wordt op dit individualistische standpunt afgesneden." (p. 223). "Realiteit komt, naar ons standpunt, meer toe aan de algemeene taal van een volk, dan aan de dialecten of aan de individueele spraak" (p. 225).

Ten slotte zij verwezen naar Dr. Vollenhovens inaugureele oratie van 1926 Logos en Ratio p. 17, 22 vlgg. Dit betoog leent zich minder goed tot het ontleenen van korte citaten.

Zooveel over wat men misschien de kerngedachte van Dr. Pos' kennistheoretische denkbeelden zou kunnen noemen.

5. Het "theoretische kennen" en de "practische realiteit"

[6] Niet onafhankelijk van deze veridealiseering der theorie construeert Dr. Pos een tegenstelling tusschen het theoretische en het practische, die voor het wetenschapsbegrip, naar het me voorkomt, niet ongevaarlijke consequenties in zich bergt. Van het standpunt der "wetenschappelijke daad", kan men het denken karakteriseeren als een stilstaan bij het onnuttige, een vasthouden van het voorbijgegane, een begeleiden in de gedachte van iets waarmede men in practischen zin niet meer te maken heeft. "Slechts in zijn hoogste doelen maakt zich de geest van zijn verband met het practische eenigermate vrij" (Alg. T. 12)

Dit ware te verstaan, zoo bij het woord "practisch" gedacht ware aan stoffelijke aardsche belangen van voordeel en gerief.

Doch, gelijk uit alles blijkt, ziet Dr. Pos door den vorm van dit woord heen den Griekschen wortel, die "handelen" beteekent. Hij plaatst tegenover elkander het theoretische kennen en de "irrationeele sfeer van het handelen" waartoe dan behoort alle "sprekend zich uitdrukken" (11), zoodat het verklaren van een gesproken of geschreven woord door "Priesters en schriftgeleerden" het kennen weer dienstbaar stelt aan de practische realiteit (12).

Evenwijdig met de getrokken antithese: theorie-practijk loopt dan ook die van "intellect" en "wil" (12).

Waar zoo het begrip "practisch" wordt verstaan, is een tegenstelling, als hier geconstrueerd werd, volstrekt onzuiver; zij verscheurt den menschen persoonlijkheid en poogt den mensch van zijn God te emancipeeren.

Vaag laat Dr. Pos uitkomen, dat een natuurorde het intellect knecht onder den wil, een orde, welke dan zou worden doorbroken in de "wetenschappelijke daad". Reeds die, uit de

ongeloovige wijsbegeerte stammende, onderschikking van het intellect verwerpen we op grond van wat de Gereformeerde theologie – en niet deze alleen – met genoegzame eenstemmigheid en klaarheid heeft geleerd, dat citaten hier, naar ik meen, overbodig mogen worden geacht. Hoe dit nu verder zij, nu en dan, en wel "in zijn hoogste doelen" heft de geest deze natuurorde op, van den wil zich emancipeerend.

Werd de wil nu op zijn beurt dienstknecht of althans volgeling, dan bleef althans de eenheid in 's mensen geest gewaarborgd. Maar neen, de "dimensie der practische realiteit", waarmede de wil correlaat is, wordt verlaten en het denken gaat zijn eigen weg, stilstaand bij "het onnuttige". Dit voert ons tot ons tweede, en ernstiger, bezwaar. God eischt ons op, geheel en absoluut, in ons kennen en in ons handelen. Geen vezel van het organisme der wetenschap is aan die hooge bestemming onttrokken en, zoo zeker als het is, dat de wetenschap aan de practische belangen der lagere levenssferen ontsijgen moet, even vast staat deze hare roeping: Gods grootheid en eere te zoeken. Een roeping, welke dus voor elken man van wetenschap "bij alle wetenschappelijk daad" geldt, zoodat er van een emancipeering van het kennen ten opzichte der practische realiteit – in den nobelsten zin – geen schijn of schaduw mag aanwezig zijn. Het is juist de wetenschap, die, als groote toortsdraagster, den mensch leert uitroepen: "Hoe groot zijn, Heere, Uw werken, Gij hebt ze alle met wijsheid gewrocht".

Het is de eere Gods, die eischt, dat 's mensen geest indringen zal in geheel het samenstel van het geschapene, om er Zijn grootheid en Zijn wijsheid in te ontdekken, en die in menschelijke gedachten, door het menschelijk woord te vertolken." (Dr. A. Kuyper, *De Gemeene Gratie in Wetenschap en Kunst*, 36).

"Tegen het gif der zonde treedt de wetenschap in 's Heeren naam als tegengif op" (o.c. p. 38). We kunnen hieraan toevoegen, wat Bavinck voor de heerlijke roeping verklaart der theologie "om eenerzijds het Christelijk leven te bewaren voor allerlei geestelijke krankheden van mysticisme en separatisme en anderzijds het wetenschappelijk denken van de dwaling en leugen te bevrijden door de waarheid van Christus" (Ger. Dogm. II² 652). Maar waartoe meer aanhalingen bij een zaak, waarop immers het bestaansrecht zelve der Vrije Universiteit berust? [7]

6. "Gelten" en "Wirt"

Al heeft de idee volgens Dr. Pos geen recht op het predikaat "werkelijk" of "gegeven", toch heeft ze zeer wezenlijke beteekenis, doordat ze van het materiaal "geldt". Met eenige klem poneert hij als "eine durch die moderne Erkenntnistheorie gesicherte Einsicht" (het wekt bevreemding, dat, nà Kuyper en Woltjer, van de beginselen eener Calvinistische kennistheorie zelfs niet wordt gerept), dat men in een werkelijkheidswetenschap met het werkelijke alléén niet toekomt, al behoeft men daarom zich nog niet in transcendente speculatie te verliezen (Log. 26). Vgl. ook Log. 30, 36, 38, 67; Krit. St. 131.

Dit begrip "gelten" biedt blijkbaar een uitweg aan hem, die in zijn denken met het zienlijke niet tevreden, niettemin den moed of de kracht mist om een hoogere onzienlijke werkelijkheid in het geloof aan te grijpen. Op deze wijze is het mogelijk aan de normen althans een

schijnbestaan te verzekeren, gelijk dit ten aanzien van het taalsysteem (geen werkelijkheid, doch als norm onmisbaar!) geschiedt. (Log. 36). Want tegenover de werkelijkheid wordt "der Wert" geplaatst (Log. 39). Duidelijk ook heet het Log. 41: "Es bleibt also die Wertung objektiv, allerdings nicht im Sinne der Objektivität des Seins, sondern der des Sollens".

Deze denkebeelden zijn niet onbekend sedert de Wertphilosophie van Windelband, Rickert en anderen, maar met de Heilige Schrift ten eenenmale onvereinigbaar. Wij moeten God dienen, omdat Zijn onveranderlijke wil en wet aldus, reëler dan iets ter wereld, bestaat; de waarheid moeten wij aannemen, omdat ze zò is: Gods gedachten en wil hebben een even waarachtig zijn als de levende God zelve.

Wie onder het gebod den bodem der realiteit weggraaft, doet alle vastheid van wet en norm reddeloos ineensinken. Ja, dit uitdenksel van een vrij in de lucht zwevend "Sollen" zondigt zelfs tegen de elementaire wetten van het natuurlijk denken.

Zeer de bestudeering waard is hierover Dr. Vollenhoven's Logos en Ratio p. 53 vlg. Wat hij ten opzichte van de geldingslogica betoogt, is met een geringe wijziging op heel het "Geltungs-Gebiet" toepasselijk: "de term gelden is juist daarom zoo gevaarlijk omdat er steeds bij is ingesloten een gelden voor, zoo niet volgens een subject, en juist dit is voor de waarheid bijkomstig" [p. 54]. Zoo is het met het schoone, niet anders met het goede: de aesthetische en de ethische wetten, het schoone en het goede zelf, zijn onafhankelijk van een waardeerend subject.

Terecht merkt Dr. Vollenhoven [p. 57] dan ook op tegen Rickert, die recht, economisch leven, wetenschap en religie "waarden" noemt: "Dit alles heeft waarde of kan het weer krijgen, maar niets hiervan is waarde".

Vgl. ook Dr. V. Hepp, De Antichrist² p. 177 over het wetenschappelijk subjectivisme: "Men vraagt naar geldigheid, niet naar werkelijkheid, naar waarde, niet naar zijn."

Eindelijk, dat Dr. Pos de "Wertungen" onvervangbaar acht, valt niet te betwijfelen en is al zeer duidelijk uitgesproken Krit. St. 11:

Ohne Wertungen aber ist auch die neue Altertumswissenschaft nicht denkbar. Denn Gegenstand dieser Wissenschaft ist nicht ein indifferentes Material, sondern Wertvolle Realitäten, denen die Subjektivität strukturgemäss nur wertend gegenüber stehen kann.

Doch waar vindt het waarde-toekennend subject zijn normen, zoo de critische filosofie voor wereldbeschouwingen en metaphysica de deur in 't slot werpt? Zeker niet in het Woord, dat den Christen een lamp is voor zijn voet en een licht op zijn pad.[8]

B. Beschouwingen meer in het bijzonder de taalkunde rakende

Gezien de moeilijkheid, ook hier, een systematische samenvatting te geven moeten we ons tot eenige, principieel belangrijke, onderwerpen beperken.

1. De oorsprong van, het oorspronkelijke in de taal

Het diepe vraagstuk van den oorsprong der taal roert Dr. Pos een enkele maal als in het voorbijgaan aan, doch zonder beroep op het scheppingsverhaal der Schrift.

Een vergelijkende studie van de vele taalsystemen zou, zoo oordeelt hij (Log. 50), haar nut kunnen hebben ook voor "historische Grenzfragen, wie die des Ursprungs der Sprache oder der Sprachen".

Immers laat zich "eine hypothetische Grundsprache und als letzter Ursprung der Grundsprachen eine Ursprache wenigsten als Richtung möglicher Forschung denken" o.c. p. 96). Dat hij het niet mogelijk of geoorloofd acht den omgekeerden weg te bewandelen, volgt uit Alg. T. 27: "Het smalle stuk historisch gegeven, waarover wij beschikken, toont beide tendenzen naast en door elkaar werkzaam en van wat voorwaarts en achterwaarts ligt weten we niets" (cursiveering van mij).

Als Calvinisten gelooven we echter, dat geen enkel comparatief onderzoek ons de elementen zal doen opsporen der oertaal, d.i. der Paradijstaal, door God gegeven en wederom uiteengeslagen. Tusschen de oertaal en de onze gaapt de kloof der gestrafte zonde. Daarna heeft God tot ons gesproken van die mysterieuze taal, bestemd tot draagster van 't innigst samenleven eener zondeloze menschheid, maar na den val door God aan den (niet genadeloozen) vloek der versplintering prijsgegeven, tot eens in de nieuwe, ongedeelde hemeltaal de meest organische levenseenheid naast de fijnst vertwijgde differentieering zich zal ontvouwen. Wanneer we dit begin- en dit eindpunt in 't oog houden, leren we, dat de linguistische differentiatie tot op zekere hoogte, als noodzakelijk en door God gewild, moet worden aanvaard, dat ze deels, als werking van den vloek, moet gestuit door normaliseering binnen zekere (meest nationale) grenzen; dat echter uniformiseering in den geest eener wereldverbroederende kunsttaal in strijd is met Gods wil en onvolvoerbaar.

Zijn uitgangspunt te kiezen in de taal van het Paradijs behoedt niet slechts voor afdwalingen van taaleenheid en -splitsing, maar bewaart evenzeer voor de, ook in deze materie, welig gedijende evolutionistische ideeën. Sterken invloed daarvan vertoont vooral de Inleiding, in haar beschouwingen omtrent het oorspronkelijke.

"[D]at de oorspronkelijke vorm van taal de gesproken taal is" (p. 2), althans geen geschreven taal, kan men den schrijver gereedelijk toestemmen. Mits nu maar niet dit gesproken-worden ertoe verleidt den "gespreksvorm" als den meest oorspronkelijken taalvorm te beschouwen! (cf. p. 3). Wel verklaart de auteur daar niet met evenveel woorden dit te doen, doch het geheele verband dwingt deze conclusie te aanvaarden, zooals vooral blijkt uit de getrokken slotsom: "Het blijft er dus bij, dat we de taal aan het gesprek willen bestudeeren" etc. (p. 3). De geschreven taal, als noodzakelijk later, wordt niet meer afzonderlijk beschouwd (p. 7).

Deze gevolgtrekking nu, dat men, het wezen der taal naspeurend, allereerst en allermeeest, misschien zelfs alleen, te rade moet gaan met de gespreksvorm onzer talen, gaat van twee onjuiste premissen uit.

In de eerste plaats weerlegt het Bijbelverhaal van de naamgeving door Adam de meening, dat het gesprek, in den hier bedoelden zin van alledaagsch onderhoud, de oorspronkelijke vorm van taal geweest zou zijn. En dat het gesprek hier zoo bedoeld is, leert p. 9, waar een zin als "leven is verandering" "natuurlijk heelemaal niet oorspronkelijk" heet.[9]

En in de tweede plaats is het nog veel minder geoorloofd den huidige gesprekstrant onder ontaarde talen, als de zuiverste taalontplooiing voor te stellen of als die, welke in het oorspronkelijk wezen der taal het meest vernielend pleegt door te werken in onbeschaafdheid, gedachteloosheid, disharmonie, platvloerschen zin. Zooals we het wezen der religie niet zoeken in haar meest "primitieve" vormen, maar in haar zuiverste openbaring, zoo willen wij het wezen der taal allermee bestuderen aan den gecultiveerden en veredelden taalvorm.

De poging "het mysterie van het volgroeide leven vanuit het moment der geboorte te verstaan", zooals Alg. T. (18 & 19) dat zoeken van het oorspronkelijke in het niet-bewuste, ongereflcteerde taalven kenschetst, is tot onvruchtbaarheid gedoemd: het hogere wordt niet uit het lagere gekend, maar werpt omgekeerd op dat lagere zijn verklarend licht.

Is thans de minst bewuste taaluiting, die van het alledaagsch gesprek, tegelijk de poverste, het minst verzorgd, het minst verheffend, eens wordt ons een taal gegeven door Hem, die ons plaats bereidt, wier reine schoonheid door geen spontaniteit van uiting wordt geschonden. "Het oorspronkelijke" wordt aan een nog nauwkeuriger analyse onderworpen. Als het gesprek wordt opgebouwd uit zinnen, dan rijst de vraag: welke of wat voor soort van zinnen zijn voor oorspronkelijk te houden? Dr. Pos (d.w.z. de Docent B.) gaat er van uit "dat oorspronkelijk die zinnen zijn, die uit een aanleiding in den persoon opkomen. Voorbeelden daarvan zijn: uitroepszinnen, wenschzinnen en misschien ook gebiedende zinnen" (pg. 31). Ook zoo is het eindpunt nog niet bereikt; de oorspronkelijkste zinnen zijn die van het type "water!", "brand!", daar ze nog niet toezijn aan den "S(ubject) - is - P(redikaat) - vorm" (82).

"De gebondenheid-aan-het-moment van die uitroepszinnen beteekent, dat daarin de taal de belangrijkste en directste functie krijgt, die ze hebben kan, nl. het levensgevaar, den levensnood te signaleeren en zoo mogelijk te keeren" (81). Op de zelfde wijze is een zin, die enkel uit een verbum bestaat, oorspronkelijker dan de S-is-P-zin (84-85). Ten slotte, het tusschenwerpsel wordt juist om zijn affectieve kracht, consequenterwijze, ook onder die oertypen van zinnen gerangschikt (93). Het begrip "oorspronkelijk" wordt verder vastgekoppeld aan dat van "werkelijk" (vgl. boven A. no. 4) blijkens p. 68, waar van den vorm S-is-P gezegd wordt, dat dit "niet de oorspronkelijke, werkelijke, maar de laatste, theoretische vorm is, waarin een zin optreedt". Zie ook pg. 75: "(de zinnen met 'is') komen in de werkelijke gesprekken veel minder voor dan in de wetenschap".

Van de abstracte zinnen als "grootte is een maat" heet het, dat men daarin den "van de werkelijkheid meest vervreemden zinsvorm" aantreft (205). Te vergelijken is Alg. T. 20: "Bewuste verrijking van de taal door den kunstenaar, archaiseerende en neologiseerende stijlforming, schoolsche en traditioneele invloeden zijn slechts een bovenlaag, die de ware substantie overdekt".

Geheel deze, niet zoo zeldzame, voorstelling van zaken moet zwichten voor het Paradijsverhaal: de naar Gods beeld in ware kennis geschapen mensch is alles eerder dan een naar affecten levend, half kinderlijk, half wild creatuur.

In de naamgeving kristalliseert zich een rustig, het wezen klaar doorschouwend, kennen. Aan Adams woorden getoetst blijft van de boven geschetste oorspronkelijkheid niets over.

En wat die waardeering van het affectieve boven het dusgenaamd theoretische spraakgebruik betreft, hoe is die overeen te brengen met onze Calvinistische overtuiging, welke in het kennen 's menschen hoogste functie eert? (Zie voorts boven A 4).[10]

2. Taalorde

Hoe Dr. Pos in het algemeen oordeelt over de "theorie" en haar waardij, zagen we boven. Uit de daar weergegeven beschouwing volgt onmiddellijk de stelling, "dat de theorie der taal alleen bij de grammatici en niet in de taal zelf is" (Inl. 66).

"We kennen maar één soort theorie, d.i. bewuste theorie, daarnaast bestaat er praktische werkelijkheid, die zich dikwijls aan ons voordoet, alsof ze theorie tot grondslag heeft" (ib. 63).

Maar niet alleen, dat die theorie slechts schijnbaar rust in de realiteit, ze maakt, tijd en spontaneïteit opzij zettend, regelmatige schema's van de historische taalwerkelijkheid en doet haar dus geweld aan, zoals af te leiden valt uit het betoog van Inl. pg. 217 sqq, 224 sq. Waar orde is, kwam ze tot stand "langs buiten-bewusten weg", zoo, dat "de rol der geïsoleerde subjectiviteit tegenover die der gemeenschap bijna nietig (is)" (Alg. T. 21).

Ze berust niet op de schema's der theorie, die tijd en spontaneïteit uitschakelt, maar op de continuïteit met het voorafgaande (Inl. 219).

Nu moet den schrijver zeer zeker toegestemd worden, dat de taalsystemen stellig geen uitdenksel zijn van den menschelijken geest. Met verrassing en bewondering vinden we in de taal een harmonie en regelmaat, herinnerende aan de orde der organische natuur. Maar, zoo goed als deze, is ook gene orde door God van eeuwigheid uitgedacht en door Zijn Woord in den tijd gerealiseerd.

Ook van de talen geldt, dat ze in Gods boek geschreven waren, "de dagen als ze geformeerd zouden worden, toen er nog geen van die was". (Ps 139 vs 16). Dus in zooverre ligt er aan de taalorde zeer stellig theorie, Goddelijke regelmaat, volkomen bewuste gedachte, ten grondslag.

En voor zoover onze theorie met de werkelijkheid strookt, staat nu vast en dat die systematische samenhang niet slechts bij de grammatici is, doch in de taal zelve zeer wezenlijk gevonden wordt en, dat in laatste instantie niet aan den onbewusten geestesarbeid van de gemeenschap, maar aan Gods raad, die harmonie en orde zijn toe te schrijven. Hier komt nog iets bij. Immers de linguïstische orde ontstaat in de werkelijkheid op een principieel andere wijze dan de biologische. Zooals God den landman onderricht van de wijze en hem leert, naar het schoone woord uit Jesaja 28, zoo leidt Hij ook van den aanbeginne den sprekenden mensch en doet hem aangaande den Schepper, de wereld en zich zelf in den vorm der taal kennis verwerven en mededeelen.

Hierbij is de mensch dus allermint lijdelijk. Men denke slechts aan den schier albeheerschenden factor der analogie. Wanneer naar analogie van het eene substantivum het andere verbogen wordt, of een nieuw verbum wordt vervoegd naar het model van een ouder, dan is de menschelijke geest, ook bij afwezigheid van grammaticaal inzicht, zeer stellig actief. Wat de Logos, die den mensch verlicht, met goddelijke bewustheid doorziet en wat op menschelijke wijze verstaan wordt, zoodra het grammatisch besef is ontwaakt, dat verricht de ongeschoolde systematisch, als instrument in de hand van God.

De latere grammaticus nu doet niets anders dan het systeem, dat de vroegere spreker on- of halfbewust heeft gevolgd, aan het daglicht brengen. Afkomstig is dat systeem niet van hem, doch van den Formeerder der talen. Wanneer een sprekende volksgroep linguïstisch onderscheiden categorieën van woordsoorten, personen, tijden, naamvallen, syntactische regels 't zij bewaart, 't zij schept, is het zijn kennende fuctie, die hem, instrument Gods, hiertoe

bekwaamt.

Objectieve categorieën worden in de spraak weerspiegeld, welke de graad van bewustheid ook zij, die taalvorming en taalgebruik begeleidt, welke vlekken dit spiegelbeeld ook schenden. Zoodra nu bestudeering der taal als kosmos heeft doen zien wat aanvankelijk aan een chaos denken deed, geraakt de mensch tot dieper bewustzijn van wat God, dikwijls, door middel van een slechts vaag-bewust spreken, in de taal heeft neergelegd. Dan is de tijd aangebroken, dat hij met volle bewustheid medearbeiden kan aan den verderen bouw (maar ook bewaring) van zijn taal.[11]

Dr. Pos is van oordeel, dat "de gemakkelijkheid en ongeweten doelmatigheid van het zich uitdrukken bewuste leven in de reflexie er uitzien alsof een bovenmenselijke intelligentie er haar weloverwogen schematiek aan ten grondslag legde." Hij vervolgt: "De doelmatigheid van het structureele schema eener taal verklaren we niet door of uit iets anders. We zien hierin den geest vanuit ongepeilde diepten bouwend en vormend werkzaam" (Alg.T. 33 sq.). Met grooten nadruk stellen wij hiertegenover: alle orde in de taal is uit God.

3. Taalvloek en taalverandering

De bewonderenswaardige taalharmonie doet ons het oor niet sluiten voor de schrille disharmonieën, die een naklank zijn van Babels vloek. Waarvan de schrijver der Inleiding niet rept, al vangt op pg 170 een gesprek aan over een eventueele "oertaal" in verhouding tot de tegenwoordige talen. Evenzoo leert Alg. T. (35), dat "[h]et behoort tot de ontologie der talen en van hun kenaspecten, dat ze pluriform zijn."

Op zichzelf niet onwaar: zoodra men spreekt van talen, heeft men Babel reeds achter zich gelaten, doch een wijsgeerige bespreking der pluriformiteit, welke van de natuurlijke en eens wederkeerende (ik zeg niet uniformiteit, maar) eenheid niet rept, is op zijn minst incompleet. Het sub. B 1 aangehaalde citaat (Alg. T. 27), waarin ons kennis aangaande wat vòòr "het smalle stuk historisch gegeven" ligt, wordt ontzegd, loochent welbeschouwd de Openbaring omtrent den vloek van Babel evenzeer als die omtrent de taal der oude wereld. Schoon zonder vindbaar verband met de H. Schrift nadert pg. 16 van Alg. T. de waarheid dichter door van het verstaan der verste vreemdelingen te gewagen als was het met de genezing van een krankheid te vergelijken. Inderdaad, al bergt de pluriformiteit der talen zegen, in dit doorbreken der muren wordt de werking van den vloek gematigd.

Het is de Openbaring aangaande de talensplitsing alleen, die een zuiver licht werpt op de beteekenis, het motief, de waarde van het huidig streven naar een wereldkunsttaal. Niets daarvan bij Dr. Pos, noch Alg. T. 17 sq., noch Inleid. 223 sqq., noch het aan de kunsttalen gewijde artikel in den Studenten Almanak der V.U. van 1928.

Zelfs gaat de Inl. [225] zoover de gedachte eener kunstmatige wereldtaal "als laatst, afsluitend verschijnsel in de taalontwikkeling" te huldigen. En toch, een willekeurig gemaakte taal – hoezeer als dienstmaagd van het practisch belang geoorloofd en wellicht levensvatbaar – is principieel onderscheiden van de natuurlijke talen, door Gods Geest in de diepte der menschenzielen gewrocht. Maar voorts: voor zooveel dit ijveren voor een wereldtaal wereldverbroedering beoogt langs dezen weg of wel een taal van hooger orde bedoelt te scheppen, is het behalve onvruchtbaar, ook zondig.

Correlaat met het bestaan der linguistische pluriformiteit is de stille, maar rustelooze en zeer wezenlijke verandering der talen, thans even onvermijdelijk (en ten deele wenschelijk) als buiten zonde ondenkbaar, al zou ontwikkeling en verrijking stellig niet zijn uitgebleven.

"De verandering is in de historische sfeer niet opvallend, maar grondwet en juist daarom treft het zoo 'hetzelfde' te zien blijven" heet het Alg. T. 28. Wie echter niet onder den invloed staat van moderne linguistische ideeën, beseft het abnormale van aard en omvang der historische taalevolueering, die niet alleen in horizontale richting pluriformiteit teweeg brengt, maar ook disharmonie in verticale lijn. "Vergeten is een levensfunctie in de taal" volgens Inleid. 145. Veeleer is het de dood!

Het heeft zich zóó ingevreten in heel ons geestelijk bestaan, dat we het dikwijls ternauwernood meer in zijn onnatuur erkennen; doch van den beginne is het alzo niet geweest. Die nu dezen vloek miskent, miskent daardoor tevens den plicht, door God ons opgelegd, ter bestrijding van dien vloek in zijn gevolgen.

Het taalproces wordt dan aan zichzelf overgelaten, wijl ingrijpen en herstel natuurverkrachting zou beteekenen. Men ziet dan voorbij, hoe niet in de laatste plaats hierdoor de litteratuurtalen zich zoo ver verheffen boven ras vervloeiende, ongecultiveerde idiomén, waarin de doodende werking van het vergeten niet wordt gebroken door de zegenrijke, conserveerende werking der schriftelijke fixeering.[12]

Geen taal, die aan de wet van het veranderen – niet enkel vloek voor deze menschheid – ontsnapt. De taalontwikkeling en -vergroeiing, heel het linguistisch beloop is in de hand van Hem, die alle historie met Zijn goddelijken vinger schrijft. Desondanks acht Dr. Pos het "höchst fragwürdig" "ob überhaupt Sprachgeschichte 'sinnvolle' Geschichte ist" (Log. 152).

Het alomvattend bestier en het voorzienig bestel van den alom tegenwoordigen God ook ten opzichte der geringste taaluiting en taalverandering, ten opzichte van eenig taalbesef of taalbezit, te ontkennen staat gelijk met God te verloochen.

Wel is het predikaat "zinvol" volstrekt niet van toepassing op elk linguistisch factum van den veelszins gedachteloos sprekenden mensch (hetzelfde geldt van heel de geschiedenis), maar God die in Babels vloek den zegen legde van den pluriforme linguistische ontplooiing bij de volkeren der aarde, geeft in den loop der geschiedenis aan de natiën telkens een bepaalden taalvorm, den geestesinhoud van dien bepaalden tijd omsluitend. Het was de Heere ook der talen, die het in Gallië gesproken Latijn met kunstenaarshand heeft omgesmeed tot het Fransch onzer dagen. Wij loven het werk van den Hovenier, die onze moedertaal deed ontkiemen, haar opgroeien gadesloeg en haar opkweekte met stage zorg, die haar vruchten rijpen deed, Hem ter eer. Daarmede wordt van het zeer reële taalbederf niets afgedaan: verval en ondergang zijn mede in Zijn hand, dienende Zijn doel. Om het verschil van deze geschiedbeschouwing en die van Dr. Pos nog met een voorbeeld te illustreeren, zij verwezen naar Krit. St. 94 sq., waar bij een beschouwing over het schrift de ontmoeting der sferen van natuur (schrijfmateriaal!) en geest geteekend wordt.

Schrijver ontkent hier, dat van "vollständige, vorherige Zweckbestimmtheit" [Krit.St. 95] sprake zou zijn, of dat men een metaphysische, boventijdelijke orde ter verklaring te hulp zou moeten roepen.

4. *De realiteit van de taal en hare normen*

Het buiten rekening laten van den Heer der talen keert weer in de speculatiën over de taalidee, welke nauw samenhangen met des schrijvers nominalisme, sub A. 4 geschetst.

Aan onnoemelijk veel objecten wordt het predikaat "taal" toegekend: dit algemeene predikaat, deze "idee" zelve nu heet niet "gegeven", niet-werkelijk, wordt slechts gedacht, doch is "notwendige Voraussetzung" voor de taalwetenschap, niet in een transcendente sfeer te zoeken (Log. 25 sq., 45). Dalen we nu van deze ijle taalidee af naar het taalsysteem om naar zijn beteekenis en realiteit te vragen. Dienaangaande leert Log. 170 samenvattend: "Sprachsystematik (ist) ein irreales Geltungsgebilde, trotzdem aber für das Verständnis des Realen notwendig".

De kritiek op het theoretische taalsysteem komt in Log. nog niet zoozeer aan het woord. Veeleer wordt in dit werk de aandacht gevestigd op de onmisbaarheid van normen en systeem, zij het ook in den zin van het "gelden", zooals reeds sub A.6 bleek.

Anders echter de Inleiding, die het gezonde conservatisme der Log. prijsgeeft voor een inderdaad radikale kritiek. (Zie pag. 12 en vooral 232). Log. slaat het reageerenden "taalgevoel" nog hoog aan en rekent het stellig evengoed bij de realiteit van het linguïstisch bewustzijn als iets anders (40). De Inleiding kent eigenlijk geen (of ternauwernood een) taalbewustzijn (50). In Log. (59) kan het bewustzijn door "eine theoretische Erfassung des Realisierten von seinem systematischen Besitz sich Rechenschaft geben". Waartegenover de Inl. een destructieve kritiek oefent op de grammatici met al hun getheoretiseer.

Daar wordt van de theorie gewaagd als van iets dat "tegenover den werkelijken gang van zaken op een afstand blijft" (224); daar moet de gewone grammatica zich de qualificatie van "scheef" en "halfslachtig" laten welgevalen, gevolgen van haar "organisatische strekking".

Men ziet gemakkelijk in met welke onvermijdelijke consequentie de in Log. reeds losgewrikte realiteiten thans haar laatste stutten verliezen. We gaan verder: indien de concrete taaluiting van één bepaald oogenblik het eenig reële is en alle regel "slechts" theorie, dan is daarmee ook de realiteit van het geïsoleerde woord illusoir geworden.[13]

Reeds Log. 110 sq. lezen we "Wir werden sogar noch das Recht bezweifeln müssen, womit man von 'demselben' Wort in den verschiedenen diskreten Realisierungsacten spricht". Scherper formuleert Alg. T. 33: "het bestaan van woorden als afzonderlijke eenheden (is) een schijn", zij het ook, dat deze schijn in één adem iets geheel onmisbaars in het wetenschappelijk onderzoek wordt genoemd, van illusie en fantasie onderscheiden. De Inleid. (46 sqq.) ridiculiseert de voorstelling van een woordenvoorraad, alsof die "gegeven" ware, maar – licht verklaarbare inconsequentie – de docent wil toch voorloopig het gewone indeelen van zinnen in woorden "meemaken", alsof hij er geen kritiek op had (53).

Zoo heeft Dr. Pos dus de taalidee, het taalsysteem en zelfs het geïsoleerde woord realiteit ontzegd, daarmee tevens – en dit is van verre strekking – aan de normen, die deze wezenheden ons bieden, de kracht ontnemend.

Doch, zoo wij terecht gelooven, dat God zelve spreekt en Zijn aardsch beeld van eeuwigheid af de gave der taal heeft toegedacht, dan leeft de taalidee in Godes geest.

Het menschelijk woord zal aan die taalidee zijn kracht en bestaan ontleenen; het zal aan de wetten dier idee gebonden zijn en aan haar normen onderworpen. Wanneer zekere dichters onzer dagen hun bundels volschrijven met klanken, die in meerder of minder mate zinloos zijn,

wanneer het naturalisme geen gemeenheid in de litteratuur schuwt, dan bezondigt men zich aan normen van die taalidee.

Zoover is het er vandaan, dat die normen en die idee onwerkelijk zouden zijn, dat haar realiteit van veel hoogere orde is dan die eener willekeurige, vluchtige taaluiting, even ras vergeten als verklonken.

Het taalsysteem of de taalsystemen worden in haar zuiverheid alleen door God gekend, die ze van de dagen der eeuwigheid af heeft voorbepaald, met hun wisselingen in den loop der historie.

Zal een menschelijk geestesleven zich ontplooien, dat Hem tot eere strekt, althans Zijn raad vervult, dan is taalkundige eenheid binnen zekere grenzen gebiedende eisch.

Hij schept die (niet buiten ons om) en stelt hare wetten, zoodat we tegen Zijn bestel zondigen, zoo we welbewust de historisch geworden normen met voeten treden.

God wil, dat we, voor zoover ons de gelegenheid geschonken wordt, individueel en collectief die wetten zoeken zullen en naleven, om het taaleigen in zijn zuiversten vorm aan het licht te brengen.

En naast die historisch-systematische wetten zijn daar nog o.a. de logische, aestetische, ethisch-religieuze normen, niet minder reëel dan gene, wjl gesteld door God.

Leg hiernaast de bezielende noch regeerende schijn gestalten, die in de andere beschouwing onze normen moeten vervangen.

Er blijft dan een "objektive Wertung" over, doch eene die in het "Sollen" rust, niet in het "Sein" (Log. 41).

Men vergelijke hiermeede Rickerts gedachte van den "Wert", die geldt doch niet bestaat (Ueberweg-Prächter-Oesterreich, Grundriss d. Gesch. der Philos. dl. vier 458).

Uit zulke normen vloeit het leven weg; vandaar dat de schrijver verklaart: "jedes sprachkönnende Bewusstsein (muss) die Systematik seiner Sprache reflexionsmäszig aus sich heraus auffinden können" (Log. 48). Doch God schenkt de taal niet aan het individu. "Kann alles tatsächlich Vorfindbare aus Geltungsmässiges gedeutet werden? In gewissem Sinne ja: nämlich insofern wir annehmen, dass jede Sprachäusserung Sinn hat" (Log. 72). Aan de eindeloos vele overtredingen tegen de systematiek, allerwegen en aldoor begaan, wordt zelfs niet gedacht. Praktisch beteekent dit onttroning der normen. In de Inleid. zijn gezonde denkbeelden hieromtrent nog veel minder te vinden. Ten slotte bleek ook het Woord, het zinvolle taalelement, tot ijle schepping der wetenschappelijke verbeelding verschrompeld. En toch – de geïsoleerde woorden mag men vergelijken met steenen, waaruit het taalgebouw opwast. Niet zonder opzet verbinden we het organische met het artificieele beeld, een herinnering aan Ef. 2: 21. Natuur en kunst gaan ook in de taal hand aan hand, maar worden in de huidige taalwetenschap maar al te vaak gescheiden. Neem het woord "God". Zou deze naam slechts realiteit krijgen op het oogenblik, dat een mensch dien op zijn lippen neemt, of leeft hij in den geest van den Onderhouder [14] aller dingen als Zijn onvervreembaar bezit, dat niet ijdellijk mag gebruikt?

Hij is het ook, die ons, Nederlanders, in en door de historie een woordenschat heeft geschonken, drager eener wereld van begrippen, die systeem en stijl vertoont, die de betooning van Zijn genade in deze landen nog steeds weerspiegelt. Een woordenschat, altoos levend, hier slinkend, daar zich uitbreidend, overal ontleenend, op zijn beurt andere talen verrijkend; dit alles

door den arbeid der menschen, die – óók bewust – taalbewarend en taalvernieuwend optreden, staande onder Zijne wetten, door Zijn Logos, nòg steeds verlicht.

Zoo zal studie onzer taal, der talen, der taal ons iets van de veelvuldige wijsheid des Heeren doen verstaan – mits Hij zelf gezocht wordt. Dit te verzuimen, ja stelselmatig na te laten is de zeer ernstige aanklacht, die ik tegen Dr. Pos moet indienen. Den moed daartoe ontleen ik aan de beginselen der Vrije Universiteit, welker voortbestaan, naar het mij voorkomt, geen waarde zou hebben voor de kennis van Hem, dien te kennen het eeuwige leven is, zoo de gewraakte methode met haren grondslag ware overeen te brengen.

Kampen, Januari 1932

Literatuur

H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek*. Tweede, herz. en verm. dr. 4 dln. Kampen: Bos etc., 1906-1911.

G. Groen van Prinsterer, *Handboek der geschiedenis van het vaderland*. Amsterdam: Wormser, 1895 (1e dr. 1846)

V. Hepp, *De Antichrist*. Tweede, herz. dr. Kampen: Kok, 1921.

A. Kuyper, *Het modernisme. Een fata morgana op Christelijk gebied*. Amsterdam: H. de Hoogh & Co., 1871.

A. Kuyper, *De Gemeene gratie in wetenschap en kunst*. Amsterdam & Pretoria: Höveker & Wormser, 1905.

A. Kuyper, *Locus de Deo. College-dictaat van een der studenten*. Tweede dr. 3 dln. (=Dictaten dogmatiek, I). Niet in den handel [Kampen: Kok, 1910].

H.J. Pos, *Zur Logik der Sprachwissenschaft*. (= Beiträge zur Philosophie, 8). Heidelberg: Carl Winter, 1922. (Repr. Nendeln, Liechtenstein: Kraus Reprint, 1973.)

H.J. Pos, *Kritische Studien über philologische Methode*. (= Beiträge zur Philosophie, 10). Heidelberg: Carl Winter, 1923. (Repr. Nendeln, Liechtenstein: Kraus Reprint, 1973.)

H.J. Pos, *Algemeene Taalwetenschap en Subjectiviteit*. Amsterdam: H.J. Paris, 1924. Inaugurele rede Vrije Universiteit Amsterdam. (Herdr. in *Keur uit de verspreide geschriften van Dr. H.J. Pos* verz. en ingel. door J. Aler en K. Kuypers. Dl. I: *Taal, mens en cultuur*, 25-47. Arnhem: Van Loghum Slaterus; Assen: Van Gorcum.)

H.J. Pos, *Inleiding tot de Taalwetenschap*. Haarlem: Bohn, 1926.

H.J. Pos, "Uit de geschiedenis der kunsttalen". *Almanak Studentencorps Vrije Universiteit 1929*, 91-103.

Friedrich Überweg, Karl Prächter & Traugott Oesterreich, *Grundriss der Geschichte der Philosophie*. 5 dln. Berlin: Mittler, 1923-1928.

D.Th. Vollenhoven, *Logos en Ratio. Beider verhouding in de geschiedenis der Westersche kentheorie*. Kampen: Kok, 1926.

J. Woltjer, *De wetenschap van den logos*. Amsterdam: Wormser, 1891. (Ook in: Woltjer 1931: 1-46)

J. Woltjer, *Verzamelde redevoeringen en verhandelingen*. Amsterdam: De Standaard, 1931.

W. Wundt, *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte*. Zweiter Band. Die Sprache. I-II. 4e dr. Leipzig: Engelmann, 1922.

3. Twee brieven

3.0. Inleidende opmerking

Het begeleidende schrijven dat Dam meestuurde met zijn bezwaarschrift tegen Pos, bevindt zich onder hetzelfde nummer als het bezwaarschrift in het Archief van het College van Curatoren van de Vrije Universiteit.

In 1954 verzamelde Dr. B.A. van Proosdij, wetenschappelijk adviseur van de Leidse uitgeverij Brill, biografische bijzonderheden over in de Tweede Wereldoorlog omgekomen classici. Voor gegevens over Dam richtte hij zich tot H.J. Pos, die hem antwoordde met een brief waarvan het origineel zich thans op de UB Leiden bevindt; de tekst ervan staat, met enkele annotaties, afgedrukt in Klamer 1957, 25-26. Een afschrift is in typoscript aanwezig in de R.J. Dam-school te Uithuizermeeden. De brief leek me karakteristiek genoeg om in deze uitgave opnieuw af te drukken.

3.1. R.J. Dam aan Curatoren van de Vrije Universiteit

[1] Kampen, 14 januari 1932

Hoogachtbare Heeren,

De ondergeteekende, oud-leerling der Vrije Universiteit en hare beginselen met heel zijn hart beleidend, gelijk hij die o.a. voor zijn leermeester Dr. J. Woltjer leerde kennen, is ten diepste overtuigd, dat Woltjers opvolger, de Hoogleeraar Dr. H.J. Pos, een man van uitnemende gaven als wijsgeer en academisch docent, uitgaat van gansch andere beginselen, welke, zegevierend, de Vrije Universiteit te gronde zouden richten.

Hij acht zich deswege geroepen van dit gevoelen aan Curatoren dezer Hoogeschool rekenschap te geven, doordrongen als hij is van het besef, dat voor de Vrije Universiteit te ijveren onder de mensen en te bidden tot God ons schuldig stelt, zoo daarmee niet gepaard gaat een tegenstaan en uitzuiveren van wat in haar des Heeren woord aantast en als een ban is in haar midden. En wie ontveinst zich, dat de noodzaak van zo'n strijd om het behoud der V.U. zich opdringt keer op keer? Het kan toch ook niet anders, daar het zondige mensen zijn, die haar hun krachten wijden en de moeilijkheden slechts hooger exponent ontvangen voor de nijpende armoede van zulke mannen, die aan vastheid van beginsel wetenschappelijke talenten paren.

Niets doet dit echter af aan de dure en blijvende plicht, rustend op het Gereformeerde volk, om on-Calvinistische leeringen, zoo die in den boezem der Vrije Universiteit worden voorgestaan, met alle krachten te bekampen. [2] Dit besef dreef den ondergeteekende tot het samenstellen van een bezwaarschrift tegen den Hoogleeraar Dr. H.J. Pos, in het vertrouwen dat Heeren Curatoren daarin aanleiding zullen vinden tot een principieele uitspraak omtrent de daarin gewraakte leer.

En zoo de vraag mocht worden gesteld, of het dan nu reeds noodig was dezen gewichtigen

stap te doen: waarlijk niet zoo zelden heeft de ondergeteekende met Dr. Pos van gedachten gewisseld, doch de principia botsten steeds. En daarom reeds geruimen tijd besloten Dr. Pos' beginselen niet ongemoeid te laten, heeft de ondergeteekende, die onder zijn auspiciën promoveeren zou in het jaar 1928, opzettelijk vóór de promotie de vraag gesteld aan Dr. Pos, waar toch wel in diens oeuvre het Calvinistische beginsel was te vinden. Vrijwel onmiddellijk na de daarover gevoerde discussie – tot mijn leedwezen weigerde Dr. Pos kort daarop de toen door hem gegeven, zeer markante uiteenzetting schriftelijk te bevestigen – kwam het tot een, overigens in het geheel niet persoonlijk, conflict, dat den promovendus noopte tot het schrijven eener nieuwe dissertatie.

Dit détail wordt tevens medegedeeld om ev. den onjuisten indruk te voorkomen, dat de aanleiding, zoo niet de reden tot het schrijven van dit bezwaarschrift meer is het promotie-conflict ware te zoeken dan [3] in louter principieele motieven.

Ten slotte stelt de schrijver prijs op de verklaring, dat niemand tot dusver het stuk las dan de persoon, wien de zorg voor het typen opgedragen was.

Hij eindigt met de bede, dat God de Heere aan Uw college de wijsheid en de klokheid moge verleen, noodig om èn in deze èn in zoovele andere moeilijke zaken Hem getrouwelijk te dienen.

Met de meeste hoogachting teekent hij zich

[w.g.] Dr. R.J. Dam

Aan Heeren Curatoren
der Vrije Universiteit te Amsterdam

3.2. H.J. Pos aan B.A. van Proosdij

23 juni 1954. - Dr. B.A. van Proosdij, p/a E.J. Brill, Leiden.

Haarlem
Wilhelminastraat 30
K 2500-19705

Zeer geachte Heer, Gaarne in antwoord op Uw brief van 22 juni het volgende.

Roelof Jan Dam (geb. 1897 of '96) legde in 1915 het eindexamen A af aan het Christelijk Lyceum in Arnhem en liet zich in Sept. van dat jaar inschrijven als stud. in de klassieke letteren aan de Vrije Universiteit. Daar ik zelf ook in dat jaar aankwam en we behalve studiegenoten ook clubgenoten werden, hebben we tamelijk veel met elkaar omgegaan. Een vriendschap is dit nooit geworden, daarvoor waren we te verschillend. Dam was een ultra-dogmatische en daarin volstrekt consequente en eerlijke man. Onze gesprekken gingen dikwijls over principes, er was geen spoor van overeenstemming. Op een Zondag kwam hij onverwacht me bezoeken, ik las Homerus en hij zei: dat mag niet op de dag des Heren, dat is zonde. Onder de medestudenten had Dam, die in het Hospitium woonde, een zwaar leven: hij werd uitgelachen om zijn extreem Calvinistisch rigorisme. Ik geloof dat ik nooit iemand heb ontmoet, die met de Gereformeerde religie zo volstrekt ernst maakte als hij. Het groteske hierin had een achtergrond van grootheid.

In 1924 werd ik hoogleraar aan de Vrije Universiteit. Dam schreef me, dat hij mij gelukwensde, maar dat hij, mijn denkbeelden kennende, er zeker van was, dat wij in botsing zouden geraken. Dit werd bewaarheid in 1926, toen Dam me kwam spreken over een dissertatie, waarin hij dacht positie te nemen tegenover de nieuwere taalwetenschap, meer inzonderheid tegenover "haar satanische strekking sedert 1816". Enige maanden later zond hij me een eerste stuk toe. Het was fel-geladen: van Ginneken heette daar "een zoet-fluitende vogelaar", van hem werd met R.I.P. afscheid genomen (hij heeft nog twintig jaar daarna geleefd). Ik eiste: methode, discipline, indeling in de theorieën van de grote beoefenaren der linguïstiek; Dam stelde voorop: de antithese, de kennis uit de Openbaring. Er was geen verstandhouding mogelijk. Dam besloot in '28, naar Wagenvoort te gaan, nadat hij een klacht tegen mij had ingediend, die in de Lit. Fac. is voorgelezen en terzijde gelegd.

In Nov. 1930 is hij bij Wagenvoort cum laude gepromoveerd op de dissertatie *De Analogia*. De behandeling van dit onderwerp onderscheidt zich geheel van de schrifturen, die Dam mij in de voorafgaande jaren had voorgelegd. Van "Calvinistische wetenschapsbeoefening" merkt men in dit onderzoek weinig of niets. Alleen het voorwoord spreekt van een proefschrift dat de schr. aan de Vrije Universiteit had willen verdedigen. Van *De Analogia* zijn recensies verschenen in *Philologus* en in *Gnomon*, volgens mijn aantekeningen zijn deze nogal critisch. Inmiddels was Dam rector geworden van het Geref. Gymnasium te Kampen. Hij werd daar zeer gerespecteerd en had de naam van uitstekend docent. In die jaren is de zoon van een in 1943 overleden Leids hoogleraar bij hem in huis geweest en diep onder de indruk gekomen van Dam's oprechte vroomheid: de vader heeft me verteld, dat zijn zoon door Dam een levensinhoud had meegekregen, die hem sterker bepaalde dan de Doopsgezinde opvoeding, die

hij thuis had gehad. In Jan. 1932 zond Dr. R.J. Dam aan Curatoren der Vrije Universiteit een aanklacht tegen mij, waarvan ik afschrift ontving, begeleid door een persoonlijke brief. In het bezwaarschrift staat o.a. dat de motieven tot dit schrijven generlei verband houden met het in 1928 gerezen conflict over de promotie. – In de oorlogsjaren heeft Dam zich, met vele van zijn geestverwanten, onderscheiden door onwrikbaarheid, moed en doodsverachting. Als U dit interesseert, zouden *Dr. H.J. Prakke* (v. Gorcum en Co) te Assen, of *Dr. P.A. Verburg*, Nassauweg 13, Wageningen, U uitvoerig kunnen inlichten over Dam als strijder in het verzet. – Voor mij is hij een van de merkwaardigste mensen, die uit de beweging, waarop Abraham Kuyper zijn stempel heeft gezet, zijn voortgekomen. In intellectueel opzicht, hoewel helder van verstand, fanatiek en onvoorstelbaar geboorneerd, was hij tegelijk van een zelfopofferende, consequente strijdbaarheid en moed, als men zelden aantreft, ook onder zijn geestverwanten. Van de meesten van hen onderscheidde hem, dat hij geen dubbele boekhouding hield: het geestelijke was bij hem niet de éne helft, die nooit de andere helft ziet, het was het wezen dat zijn denken en handelen bepaalde. Hij zou verdienen, dat iemand een boek over hem schrijft. U dankend voor de gelegenheid om U het bovenstaande mede te delen, gaarne Uw

[w.g.] H.J. Pos

Literatuur

Boon, Hans. 1989. *De correspondentie in het Archief-Pos. Een eerste inventarisatie.* (= Cahiers voor Taalkunde, 2). Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU, 1989.

Bosch, J. 1957. "Dr. Dam's strijd voor de hoogheid der geschreven taal". In: Klamer 1957, 27-31.

Cornelis, Louise. 1990. *Calvinist contra dissident.* Ongepubl. werkstuk, Vrije Universiteit Amsterdam 1990.

Daalder, Saskia. 1990. "Filologie, grammatica en syntaxis bij H.J. Pos". In: Daalder & Noordegraaf, 101-122.

Daalder, Saskia. 1991. "Het onderscheid tussen taalgebruik en taalbeschouwing. Een leerstuk van de structuralistische linguïstiek". *Accidentia. Taal- en letteroefeningen voor Jan Knol* onder redactie van Jan Noordegraaf & Roel Zemel, 45-56. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU.

Daalder, Saskia & Jan Noordegraaf, red., 1990. *H.J. Pos (1898-1955), taalkundige en geëngageerd filosoof.* Amsterdam: Huis aan de drie grachten.

Derkx, Peter. 1991. Bespreking van Daalder & Noordegraaf 1990. *Geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland* 2.1, 100-111.

Derkx, Peter. 1994. *H. J. Pos (1898-1955): objectief en partijdig: biografie van een filosoof en humanist.* Hilversum: Verloren.

Desmet, Piet & Pierre Swiggers. 1990. "H.J. Pos als structuralistisch taaldenker". In: Daalder & Noordegraaf, 123-141.

Drewes, J.B. 1959. "Een denkfout van professor Pos?". *De Nieuwe Taalgids* 52, 22-23.

van Essen, A.J. 1983. *E. Kruisinga. A Chapter in the History of Linguistics in the Netherlands.* Den Haag: Nijhoff.

Klamer, J., red., 1957. *Leven en werk van Dr. R.J. Dam. Geboren 18 november 1896, gefusilleerd 10 april 1945.* Uithuizermeeden: Dr. R.J. Dam-school.

Klapwijk, J. 1980. "Honderd jaar filosofie aan de Vrije Universiteit". In: Van Os & Wieringa, 528-593.

Langeveld, Herman. 1990. "Van gereformeerd hoogleraar tot voorzitter van het Comité van Waakzaamheid. De levensbeschouwelijk-politieke ontwikkeling van H.J. Pos, 1925-1940". In:

Daalder & Noordegraaf, 29-68.

Noordegraaf, Jan. 1990. "Pos als geschiedschrijver van de taalwetenschap". In: Daalder & Noordegraaf, 153-175.

Noordegraaf, Jan. 1991. "*Taal en Letteren* honderd jaar later. Een tijdschrift tegen de schrijftaalcultuur". *Forum der Letteren* 32, 269-280.

Noordegraaf, Jan. 1992a. "Andere woorden. Verzet tegen 'Kollewijn' in de jaren dertig". *De Binnenbouw van het Nederlands. Een bundel artikelen voor Piet Paardekooper* onder redactie van Hans Bennis & Jan W. de Vries. Dordrecht: ICG Publications 1992, 263-271.

Noordegraaf, Jan. 1992b. "Taalkunde, spelling en calvinisme. Over het werk van Dr. R.J. Dam (1896-1945)". *Radix* 18, 4 (oktober), 62-76. (Herdrukt onder de titel "Gereformeerde taalkunde. Over het werk van R.J. Dam (1896-1945)" in *Voorlopig verleden. Taalkundige plaatsbepalingen 1797-1960* door Jan Noordegraaf. Münster: Nodus Publikationen 1997, 133-154).

Os, M. van & W.J. Wieringa, red. 1980. *Wetenschap en rekenschap 1880-1980. Een eeuw wetenschapsbeoefening aan de Vrije Universiteit*. Kampen: Kok.

Pos, H.J. 1922. *Zur Logik der Sprachwissenschaft*. Heidelberg: Carl Winter.

Pos, H.J. 1923. *Kritische Studien über philologische Methode*. Heidelberg: Carl Winter.

Salverda, Reinier. 1990. "Over de grondslagen der taalwetenschap: Pos' *Zur Logik der Sprachwissenschaft* (1922)". In: Daalder & Noordegraaf, 87-100.

Salverda, Reinier. 1991. "The contribution of H.J. Pos to early structural linguistics". *Standing Clear. A Festschrift for Reinder P Meijer* ed. by Jane Fenoulhet & Theo Hermans, 220-237. London: Centre for Low Countries Studies 1991.

Saussure, Ferdinand de. 1916. *Cours de linguistique générale*. Edition critique préparé par Tullio De Mauro. Paris: Payot, 1974. (Oorspr. Lausanne & Paris 1916.)

Seuren, Pieter A.M. 1990. *Filosofie van de taalwetenschappen*. Leiden: Nijhoff.

Siertsema, B. 1980. "Algemeene taalwetenschap aan de Vrije Universiteit". In: Van Os & Wieringa, 334-359.

G.J. Uitman. 1958. "Een 'schriftuurlijke' taalbeschouwing?". *De Nieuwe Taalgids* 51, 207-214.

Summary

THEORY AND PRINCIPLE.

R.J. DAM AND HIS CONTROVERSY WITH H.J. POS.

In January 1932, Dr Roelf Jan Dam (1896-1945), a classical scholar who was the Principal of the Gereformeerd Gymnasium at Kampen, sent a fifteen page 'bezwaarschrift' (gravamen) to the Board of Governors of the Vrije Universiteit in Amsterdam. His objections were directed against the philosophical and linguistic views and methods of Dr Hendrik Josephus Pos (1898-1955), who was a professor of Classical Philology and General Linguistics at this university (1924-1932), and who is considered to have been a prominent Dutch member of the linguistic structuralist enterprise. In this connection, it is important to note that the Vrije Universiteit Pos was attached to was not a State University, but was funded by a Society which was then based on strictly Calvinist, that is to say Reformed principles.

Studying four subsequent publications by Pos (1922, 1923, 1924 and 1926) very thoroughly, Dam, a strict Calvinist, became convinced that the views which Pos had put forward in these writings were not consistent with the Calvinistic principles as he himself understood them. In order to safeguard his alma mater against those un-Calvinistic and destructive teachings he asked the Governors for their opinion on the doctrine he had challenged, presenting to them an analysis of the epistemological and linguistic views held by Pos. Having confronted Pos's views with classical Reformed ideas in this field, Dam came to the conclusion that Pos's approach was not based at all upon Calvinist notions. Actually, it appears that in his scholarly work Pos, who at that time still belonged to the liberal wing of the Reformed Churches, in principle did not take into account religious presuppositions. However this may be, in a certain sense Dam's gravamen was too late: in June 1932, Pos left the Vrije Universiteit to become professor of Philosophy at the Municipal University of Amsterdam, without having replied to Dam's 'bezwaarschrift'.

Dam's study, which is published here for the first time, is interesting because of the fact that, as far as I know, it is the very first paper in which Pos' early linguistic publications are analysed as a coherent body of texts from one fixed and most critical point of view. Until recently, studies on Pos's work from the first half of the 1920's were rather scarce, whereas his programmatic structuralist publications from the late 1930's have been attracting much more attention from international linguistic scholarship. It is suggested that Pos's anti-neogrammarian stance in the early 1920's may be linked up with a certain affiliation with Wilhelm von Humboldt, whose works he considered to be the pinnacle in 19th-century general linguistics.

Dam had received his doctoral degree at the University of Utrecht in 1930. A couple of years before, however, in 1926, he had asked his former fellow-student Pos to act as the supervisor of the doctoral dissertation he wished to submit to the Faculty of Arts of the Vrije Universiteit, and Pos had agreed to that. In the dissertation Dam was preparing in the years 1926-28, he intended to scrutinize modern linguistic doctrines in order to find out to what extent they were consistent with Calvinist thought. Starting from a literal interpretation of the Holy Scriptures, Dam was of the opinion that from 1816 onwards, linguistics had taken a "satanic course", and he did not hesitate to express this opinion in very clear terms. For example, in his chapter on

the origin of language he based himself on the story as told in Genesis.

Thus, it can be argued that Dam practised a rather specific variety of *God's truth linguistics*. From Dam's letters kept in the Pos Archives (Amsterdam) it becomes clear that the sober minded scholar H.J. Pos could not accept such a Bible based approach. An agreement could not be reached in any way, and this meant a final split between the former fellow-students. Dam's VU dissertation was not finished. He decided to write another dissertation on a different subject and to obtain a doctoral degree elsewhere. At any rate, as one can establish a connection between Dam's *unvollendete* and his writing both against Pos (1932) and against those who proposed a reform of the spelling of the Dutch language in the 1930's, it might be concluded that the work done by Dam when preparing his first dissertation served as an excellent training for his gravamen against H.J. Pos.